

Univerzita Palackého v Olomouci

Pedagogická fakulta

Multikulturalita - interkulturní výchova v České republice

Gabriela Cingelová

Olomouc 2017

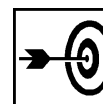
Úvod	4
1 Stručný nástin vývoje národnostní problematiky před první světovou válkou	5
2 Národnostní problematika období v Československu mezi léty 1918–1989.....	9
2.1 Národnostní problematika 1. ČSR	9
2.2 Češi a Němci po roce 1938	12
2.3 Německá menšina v Československu po roce 1945.....	13
2.4 Češi a Němci po roce 1989	22
3 Národnostní menšiny v ČR po roce 1993 a role školství v této problematice	24
3.1 Právní a institucionální zakotvení národnostních menšin v České republice.....	24
3.2 Statistické údaje sčítání lidu, bytů a domů (1991, 2001, 2011) o počtech národnostních menšin u nás.	27
3.3 Problematika národnostních menšin ve vzdělávání školní mládeže.	30

Úvod

Studijní opora s názvem **Multikulturalita – interkulturní výchova v České republice**, kterou právě otevíráte, je určena pro studenty kombinovaného studia oboru *Učitelství základů společenských věd a občanské výchovy pro střední školy a druhý stupeň základních škol*. Cílem je seznámit studenty s historickým kontextem vzniku a soužití národnostních menšin v Československu mezi léty 1918–1938, následně pak s událostmi spojenými s tzv. vysídlením německého obyvatelstva po roce 1945, uchopením moci komunisty v roce 1948 až po současnost. Těžištěm studijní opory je téma německé menšiny ve dvacátém století, které neztrácí na aktuálnosti ani v současné době. V neposlední řadě je cílem textu orientovat čtenáře v problematice nárůstu počtu cizinců v České republice. Stranou nezůstane ani role školství při výchově mladé generace k toleranci a odstraňování předsudků vůči nečeským etnikům.

Cíle

Po prostudování studijní opory budete znát:

- Klíčové události v problematice národnostních menšin v Československu od roku 1918 do současnosti;
- Jaké byly významné milníky v soužití národnostních menšin s majoritou;
- Současnou problematiku národnostních menšin, nárůst extremismu apod.;
- Roli školství při výchově mladé generace k toleranci, odstraňování předsudků.

Budete schopni:

- Chápat důležitost historického kontextu ovlivňujícího současné vnímání národnostních menšin;
- Kriticky přistupovat ke všem myšlenkám vykazujícím nepřátelské postoje k národnostním menšinám v minulosti i v současnosti.

Získáte:

- Nové vědomosti z oblasti československé historie s akcentem na národnostní menšiny;
- Znalost nejdůležitějších pojmů v této oblasti;
- Základní orientaci v problematice průřezového tématu Multikulturní výchova, včetně odkazu na užitečné zdroje k výuce;
- Základní znalosti týkající se národnostních menšin v České republice.

1 Stručný nástin vývoje národnostní problematiky před první světovou válkou

Průvodce studiem

V této kapitole se seznámíte se stručným nástinem vývoje menšinové problematiky v Evropě od nejstarších dob až po vypuknutí první světové války a následného poválečného uspořádání. Rovněž bude vysvětlen nemalý vliv situace národnostních menšin na politické dění v Evropě první poloviny dvacátého století.

Ve starších dobách v Evropě, zhruba od reformace až do osvícenství, hrály klíčovou roli náboženské skupiny, v moderní době pak skupiny národnostní, přičemž pro střední Evropu je mezníkem rozvoje nacionalismu, a tím menšinového problému, zejména rok 1848. Pokud lze shrnout středověký a raně novověký přístup k menšinové otázce, hrála národnostní otázka jen omezenou úlohu. Otázka rasových menšin dlouho neměla význam, protože s příslušníky jiných ras se Evropa dostávala do kontaktu spíše výjimečně. Hlavní roli hrály náboženské aspekty, ale ne v každém regionu šlo o větší problém. Například ve Skandinávii původní katolicismus v 16. století vcelku bezproblémově vystřídalo luteránství, naopak Itálie byla vždy katolická a od reformace až do oslabení významu otázky v moderní době šlo ve většině Evropy o problém výrazný, dokonce zásadní.

Významným mezníkem ve vývoji národnostní otázky hlavně ve střední Evropě byla **revoluce v letech 1848–1849**. Ta znamenala pozoruhodný skok v liberalizaci a demokratizaci společnosti. Poprvé v českých dějinách jako v celém rozsáhlém rakouském císařství a podobně i jiných státech se prosazují občanská a politická práva, jejichž hlavním symbolem jsou první moderní ústavy. V Rakousku i jinde končí poddanství a začíná moderní veřejná správa. Tato liberalizace a demokratizace, kdy zřejmě poprvé v celé střední Evropě lze mluvit o občanské společnosti, však s sebou přináší i nacionalismus, který až pozoruhodně rychle přerostl v násilné konflikty. Ve střední Evropě jde o střetnutí silných a tradičně dominantních národů – Němců a Maďarů, spíše také s konzervativní orientací. Některé národy také poprvé v moderních dějinách předkládají národní požadavky, jako tomu bylo u Čechů a Slováků. Co se týče právní úpravy v Předlitavsku, základem právního postavení jednotlivých národů se stalo stručné ustanovení čl. 19 Zákona o všeobecných právech občanských č. 142/1867 říšského zákoníku (R. G. Bl.), který byl součástí tzv. **prosincové ústavy**: "*Všichni národové ve státě mají rovné právo a každý národ má neporušitelné právo chovati a vzdělávati národnost i řeč svou. (odst. 1) Rovné právo všech v zemi obvyklých řečí ve škole, úřadě a v životě veřejném od státu se uznává (odst. 2)...*".

Revoluce
1848–1849

V případě českého národa je známým mezníkem korespondence uznávaného národního vůdce Františka Palackého s přípravným německým parlamentem ve **Frankfurtu nad Mohanem z dubna 1848**. Až do té doby totiž považovali němečtí nacionalisté za téměř samozřejmé, že součástí jednotného Německa se stanou nejen oblasti rakouského císařství osídlené Němci, ale také celé české země. Češi nebyli považováni za moderní národ, ale spíše pouze za svéráznou etnickou jazykovou skupinu, které nic nebrání hlásit se k velkému německému národu, asi jako v případě Bretonců ve Francii. To bylo ale nyní českým národním hnutím odmítnuto. Přes veškeré snahy o kompromis jde o klíčový mezník a již v roce 1848 se Češi a Němci začínají považovat za nepřátele a Němci uvažují o násilném zásahu (třeba ze sousedního Saska) do vnitřních sporů v Čechách. Již tady se tedy ukazuje řada charakteristických prvků, které přetrvávají až do tragického konce česko-německých vztahů v českých zemích.

Klíčovým prvem **německé otázky v Evropě**, hlavně pak na jejím východě, přitom zůstaly početné německé skupiny žijící lokálně koncentrovaně či zcela roztržštěné v řadě zemí, což ovlivňovalo jejich vztah k Berlínu. S růstem nacionálního uvědomění v 19. století šlo o stále významnější problém, zejména když tyto kulturně a hospodářsky vyspělé skupiny či skupinky, které se obvykle neasimilovaly v okolí, získaly na rozdíl od minulosti v silném německém státě svého zastávce, což se pak tragicky ukázalo před druhou světovou válkou. Například během první a zejména druhé světové války tak němečtí kolonisté žijící třeba na Ukrajině či v Povolží budou Moskvou považováni za nepřátele a více či méně tvrdě postihováni, což by ve starších dobách, kdy také migrace Němců na východ probíhaly, bylo absurdní. Takže sjednocení Německa roku 1871 zdaleka nevyřešilo všechny problémy nacionální otázky tohoto početného národa a naopak přineslo některé nové. Avšak v dalších desetiletích až do první světové války převládal v Evropě klid a úspěšný rozvoj.

Světové války představují zásadní zlom v dějinách Evropy a dominance tohoto kontinentu ve světě z podstatné části končí. Za mezník je možno považovat meziválečnou éru i v národnostním a menšinovém problému. Zatímco před první světovou válkou je vidět vrchol nacionalismu, tak po roce 1945 takovéto politické proudy v Evropě slábnou. Již v období let 1914–1945 byl dobře chápán význam menšinové otázky a byl často využíván či spíše zneužíván k politickým cílům, a to velmi různorodými silami – nacionalisty, nacisty, ale i komunisty. Právě v meziválečné éře se ale také projevuje výrazný zájem o pokojné řešení tohoto problému, dokonce se vytváří i první mezinárodní systém ochrany menšin. Již sarajevský atentát jako prolog války ukázal význam národnostní a menšinové otázky, která se pak výrazně projevovala za první světové války. Myšlenka na seburčení potlačených národů (Poláků, Arabů, Arménů, Jihoslovanů a dalších) se postupně dostávala mezi válečné cíle Dohody a tento přístup byl ještě zvýrazněn po vstupu USA do války v čele s jejich idealistickým prezidentem Wilsonem. Oficiálním programem Dohody se na konci konfliktu stalo **tzv. čtrnáct Wilsonových bodů**, v nichž bylo právo na seburčení zčásti obsaženo. Při všech těchto představách se obvykle neuvažovalo o ochraně menšin, protože národnostní problém měl být vyřešen vytvořením pokud možno jednolitých národních států.

Lze tedy konstatovat, že první světová válka přetvořila tradiční mapu Evropy a to především v její střední a východní části. Důsledkem byl mj. vznik mnohamilionových národních menšin. Hranice se vytvářely vzájemným působením nejen národnostních, ale i hospodářských, strategických a jiných faktorů – vždyť obyvatelstvo bylo v některých územích tak národnostně smíšeno, že vymezit státy jen podle národnostního hlediska nebylo vůbec možné. Cílem vítězných velmocí bylo zajištění stability a vyloučení možnosti nového vzniku války. Heslo seburčení národů a později rovněž ochrana menšin byly přijímány právě jako pojistka proti příštím konfliktům. Samotný Sarajevský atentát je pak ukázkou nacionálních a menšinových konfliktů. V Bosně se totiž v červnu 1914 uskutečnila série manévrů armády Rakouska-Uherska, což bylo chápáno jako provokace proti Srbsku. Zejména pak v posvátný den srbských nacionalistů, 28. června 1914 se následník trůnu František Ferdinand d'Este zúčastnil přehlídky v Sarajevu. Tentýž den roku 1389 se ale na tzv. Vidov dan udála památná bitva na Kosově poli, která byla chápána jako tragický počátek nenáviděné turecké nadvlády, jež skončila až v 19. století. (Je třeba dodat, že tento den využilo v roce 1989 i srbské vedení, zejména Slobodan Milošević, přecházející od komunismu k nacionalismu, jako počátek kampaně proti Albáncům v Kosovu, což znamenalo prolog ke krvavým válkám na území bývalé Jugoslávie.) V roce 1914 tedy skupina Jihoslovanů – občanů Rakouska-Uherska – zavraždila následníka trůnu, což představovalo vyvrcholení konfliktů habsburské monarchie se srbskými i chorvatskými nacionalisty. Tragická smrt následníka i jeho manželky byla ostatně i následkem výrazného selhání bezpečnostní organizace, která mimo jiné připustila pokračování přehlídky v otevřeném automobilu i přes první neúspěšný pokus o atentát. Ale i diplomaté velmocí se dopustili řady omylů, které zabránily izolaci konfliktu, jako bylo např. váhání Vídně rychle zasáhnout v době, kdy Evropa byla šokována nevidaným činem anebo se později spokojit s kompromisem, ruské vojenské přípravy či určitá pasivita Londýna. Jde tedy o řetězec omylů a tragédií, ale bohužel právě takto se může vyvinout menšinový konflikt.

1. a 2. světová válka

Po ukončení první světové války mělo pro ochranu menšin klíčový význam, jaké skutečné hranice byly nakonec schváleny **Pařížskou mírovou konferencí v roce 1919**. Tu ovládaly vítězné velmoci Dohody, jen malý vliv měly menší státy a poražené země se jí neúčastnily. Francie se snažila udržet výsledky vítězství, oporou proti Německu by pro ni mohl být místo nyní rudého Ruska blok nových států ve střední a východní Evropě. Británie se obávala balkanizace střední a východní Evropy a následného chaosu, který by bránil ekonomickému rozvoji a stabilitě. V politice USA se projevoval Wilsonův idealismus snažící se o nový světový řád, což vedlo ke snaze prosadit významnou roli první skutečné mezinárodní organizace, tj. Společnosti národů, ale i k ochotě vytvářet hranice podle národnostního členění bez ohledu na mocenské poměry. Poměrně brzo však taková politika ztratila podporu v USA a ty se vrátily k izolacionismu a nezájmu o evropské problémy. Státy, které se nakonec na konferenci musely zavázat k ochraně menšin (Polsko, Československo, Řecko) se proto USA obávaly nejvíce, ani Británie jim nebyla nakloněna a podporu očekávaly pouze od Francie.

Pařížská
mírová
konference

Zpočátku byla na Pařížské konferenci snaha řešit menšinovou otázku všeobecně ve smlouvě o **Společnosti národů**. Šlo, jak již bylo zmíněno, o první mezinárodní organizaci věnující se politickým otázkám. Společnost měla dle Wilsona řešit chyby, které budou v mírových smlouvách, a zaručovat demokratický vývoj lidstva. Systém mezinárodní ochrany menšin i **Společnost národů**, na kterou byl vázán, vznikly na Pařížské mírové konferenci, ale další vývoj byl tehdy ještě nejasný. Převládala objektivní názor, že vztahy mezi národy válka výrazně narušila a mnohé země tedy budou menšiny tvrdě utlačovat a zejména skupiny, které byly dříve dominantní (jako Němci v řadě regionů), se s novým postavením jen tak nesmíří. Bohužel dosti naivní byly úvahy, že tyto vnitrostátní konflikty ohrožující i mír v Evropě snadno vyřeší mezinárodní zásahy, hlavně Společnosti národů. Mezinárodní ochrana menšin měla tedy především cíle pacifistické (snaha o stabilní úpravu evropských poměrů, a tedy udržení míru) a humanistické (zabránit útlaku menšin).

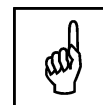
Role
Společnosti
národů

Řada zemí včetně ČSR tedy dosáhla na Pařížské konferenci značných územních úspěchů, které však měly i svou druhou stranu, protože právě státy s největším územním ziskem (především Polsko a Československo) převzaly současně i velké množství často nepřátelsky naladěných příslušníků menšin. Nejdůležitější otázkou z hlediska hranic bylo pro ČSR pohraničí osídlené Němci, které mělo pro nový stát takřka existenční význam. Jen málokterý region má tak početnou a vlivnou menšinu, jakou představovali Němci v českých zemích přibližně od 13. století až do roku 1945. Potýkání se s Němci je podle tradičního pojetí české historiografie jednou z klíčových os českých dějin. Tato problematika se proto nejen z tohoto důvodu stane ústředním tématem této opory.

Menšinová otázka byla v meziválečném období zvláště aktuální v zemích střední a východní Evropy (mezi Itálií, Německem a SSSR) a právě tyto státy měly mezinárodněprávní závazky k ochraně menšin. Menšiny pochopitelně nebyly jen ve střední a východní Evropě, avšak radikální změna situace a hranic zde obyvatelstvo zaktivizovala nejvíce. Podíl na obyvatelstvu států ležících v této oblasti byl podle často nespolehlivých statistik značný: Polsko 34 %, Československo 33 %, Litva 29 %, Lotyšsko 25 %, Řecko 20 %, Jugoslávie (Království SHS) a Bulharsko 15 %, Rumunsko 13 %, Maďarsko 12 %, Rakousko 8 % atd. Navíc mnohé etnické skupiny nesouhlasily se svým zařazením k vládnoucím národům, jako např. v Jugoslávii. Přístup států k menšinám byl rozdílný. Ze států s mezinárodními závazky byl zřejmě neoptimálnější postoj Estonska, Československa, Rakouska, Litvy, Lotyšska a snad i Maďarska. Horší byla situace v Polsku, v Jugoslávii, Bulharsku, Řecku, Rumunsku. Albánie, Turecko a Irák své menšiny zjevně potlačovaly. Obecně lze shrnout nejčastější problémy menšin: nevydání prováděcích předpisů k zákonům chránícím menšiny a jejich celkové nedodržování, v politice snahy o národní jednotu pro omezení vlivu menšin, extremismus a šovinismus na obou stranách, nedostatečné zastoupení menšin v úřadech, omezená či nulová možnost užívání mateřského jazyka před úřady, nefunkční menšinové školství, pozemková reforma zasahující zejména menšiny, hospodářský útlak apod. Vrcholem nacionálního teroru byla nepochybně druhá světová válka, kdy nacisté již neuvažovali o pouhém dobývání a relativně omezených zábořech jako císařské Německo v letech 1914–1918, ale o úplném zničení mnoha národů. Některá vojenská tažení byla vedena vcelku civilizovaně, jako boje v severní

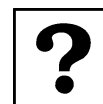
Africe, zato hlavně při tažení proti SSSR šlo o zjevné metody genocidy. Japonské cíle sice nebyly zdaleka tak hrůzné jako německé, zato metody agrese svojí brutalitou např. v Číně nebyly o mnoho lepší. I druhá strana používala prostředky, které před válkou děsily svojí necivilizovaností, jak bylo zjevné při drancování a znásilňování postupující sovětské armády, masovém leteckém bombardování nebo poválečném vyhánění menšin. Můžeme ale uvést i další příklady, např. řádění tzv. ustašovic v Chorvatsku, které znechucovalo i místní německé posádky, tvrdá maďarizace (vedená v nacisty zvětšeném Maďarsku) vůči Rusínům, Rumunům, Srbům a Slovákům, tvrdý zásah Sovětského svazu vůči národům severního Kavkazu, tj. Čečencům, Krymským Tatarům apod. Právě brutální zacházení s Čečenci za Stalinovy éry bylo v devadesátých letech 20. století jedním z podnětů krvavé čečenské války, jednoho z největších konfliktů Evropy po druhé světové válce. Vzájemné masakrování nebo utlačování za druhé světové války výrazně a nadlouho narušilo vztahy mezi národy.

Pojmy k zapamatování:

liberalizace a demokratizace, prosincová ústava, nacionalismus, německá otázka, tzv. čtrnáct Wilsonových bodů, Společnost národů, menšinová otázka.

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Vysvětlete a shrňte problematiku postavení menšin před první světovou válkou.
2. Vysvětlete roli Společnosti národů v meziválečné době.

2 Národnostní problematika období v Československu mezi léty 1918–1989

Průvodce studiem

V této kapitole bude podrobněji vysvětlena problematika národnostních menšin, resp. menšiny německé na našem území v období od vzniku 1. ČSR až do roku 1989. Především se zaměříme na historické a právní aspekty.

2.1 Národnostní problematika 1. ČSR

Dne 28. října 1918 došlo v Praze k proklamaci nezávislosti, čímž byla naplněna touha českého a slovenského národa po vlastním státě, založeném na demokratických principech. Avšak nově vzniklý stát měl nemálo problémů, především hospodářských a národnostních. J. Kroutvor k tomuto výstižně dodává: *„Pro Čechy a Slováky byl typ západní demokracie naprosto novou kvalitou dějin. Slovanství sice kvetlo už za Rakouska, ale tady šlo o něco jiného. Demokratická koncepce nového státu zásadně přehodnocuje provinciální poměry středoevropské lokality. Národní obrození obrodilo duši národa, ale teprve 1. Republika zrodila ducha, poskytla národu sebevědomí. S 1. Republikou se Češi a Slováci konečně dostávají na úroveň moderní Evropy.“*

Vznik
Československ
a

Nově vzniklý československý stát byl nucen řešit také otázku národnostních menšin. Jak konstatuje Spurný, ať už byly nuance přístupu českých politických elit k menšinové problematice jakékoliv, jedno je jisté: na destrukci meziválečného Československa se jeho národnostní menšiny, zejména největší z nich, německá, podílely ve výrazně větší míře než menšiny jakéhokoli jiného evropského státu. Tato skutečnost byla jistě způsobena také řadou vnějších faktorů, rozhodně to ale nesvědčí o úspěchu menšinové politiky. Nespokojenost příslušníků národnostních menšin měla v mnohém spíše psychologické příčiny. Zejména Němci a Maďaři byli po prohrané válce zklamáni a cítili se ohroženi novým uspořádáním, které si sami nezvolili. Národnostní vztahy v Československu neměly v prvních dvou letech existence nového státu daleko k občanské válce. Konflikt s Maďarskem v letech (1919–1920) přerostl v ozbrojený střet a potlačení snah o odtržení německých provincií skončilo tím, že čeští četníci 4. března 1919 postříleli v několika městech v pohraničí desítky demonstrujících, od dětí po starce. Vztah příslušníků polské menšiny k novému státu se formoval ve stínu na obou stranách velice prožívaného sporu o Těšínsko, jenž rovněž přerostl v ozbrojený konflikt.

Jak již bylo výše řečeno, **nejpočetnější menšinou na území ČSR byla menšina německá**. Její poměrně rozsáhlá práva byla zakotvena v **Ústavní listině ČSR (vyhlášené ústavním zákonem č. 121/1920) konkrétně v šesté hlavě (§128–134)**. Avšak nositelem suverenity československého státu se stal de iure (podle zákona č. II/1918 Sb. z. a n.) tzv. **národ československý**, který de facto neexistoval. Obsah toto pojmu nebyl jednoznačně vymezen ani v politických prohlášeních T. G. Masaryka, ani v legislativě či judikatuře. V té době bylo spíše podstatné, že se nový stát stane domovem rovnoprávných občanů, založeném na demokratických principech.

Pro upřesnění je nutné připomenout, že preambule ústavy obsahovala pojem **národ československý** a začínala: *„My národ Československý...“*. Bohužel již v preambuli tak nalézáme první důležitý rozpor mezi ní a politickou realitou. Nebyly v ní totiž zohledněny ostatní národnosti. To se mimo jiné týkalo např. kulturních a politických odlišností Slováků a zároveň také existence největší národnostní menšiny – Němců. Z části neřešené a později vyhocené národnostní spory mezi Čechy a Němci, Čechy a

Slováky, stejně jako mezi Slováky a Maďary, taktéž přispěly k uskutečnění Hitlerova záměru, jehož cílem byla likvidace Československa. Pro zajímavost je třeba zmínit, že jedním z nejvýznamnějších a snad dokonce nejdůležitějším požadavkem menšin v meziválečném Československu (především ze strany Němců) byla autonomie. Uvažovalo se o autonomii tzv. kulturně personální, kterou představovaly určité právní instituty umožňující, aby si menšina některé záležitosti spravovala sama – obvykle školství, kulturu a podobně. V právu první Československé republiky existovaly drobné prvky v podstatě kulturní autonomie, a někteří badatelé proto tvrdí, že zde tento systém de facto fungoval. V ústavě Československa byla zakotvena i skutečná autonomie – pro území Podkarpatské Rusi, k jejímuž vytvoření se republika zavázala v menšinové smlouvě, která však nebyla až do Mnichova provedena. S problematikou autonomie souvisela i otázka územní samosprávy. Byl to zejména snaha o správní reformu, která by vytvořila nové rozsáhlé správní útvary (župy či kraje). V některých by ale menšiny představovaly většinu obyvatel a šlo právě o Němce. Tzv. župní zákon z roku 1920 však nebyl proveden a ani další snahy o tuto správní reformu neuspěly.

Avšak nejpálčivějším a dlouho naši historii zatěžujícím národnostním problémem byl bezesporu vztah Čechů a Němců. Zajímavostí zůstává, že německé obyvatelstvo nebylo stejnorodou skupinou (národem, kmenem), ale jazykově (dialektem) kulturně a politicky svou identitu spojovalo s německým obyvatelstvem těch zemí a států, s nimiž sousedilo. Tato různá orientace byla vyjádřena i v pokusu o secesi a připojení k různým útvarům po vzniku Československa po roce 1918. Vztah rozhodující části německých politiků k nově vzniklému státu byl jednoznačně negativistický ihned od jeho vzniku. Na přelomu října a listopadu vyhlásili představitelé Němců z Čech a Moravy **čtyři německé provincie**: Sudetenland (centrum Opava), severozápadní Čechy – Deutschböhmen (Liberec), jih Moravy – Deutschsüdmähren (Znojmo), jižní Čechy – Böhmerwaldgau (Prachatice). Celkem se jednalo o území 26 000 km² s více než 3 mil. obyvatel. Od konce listopadu nařídila československá vláda vojenské obsazení jednotlivých provincií. K zabránění Opavy došlo 18. prosince 1918 (veřejnou správu převzal vládou jmenovaný prezident J. Šrámek). K témuž datu byly obsazeny zbylé tři provincie.

Německá
menšina v
rámci ČSR

Jak již bylo výše naznačeno, dalším nešťastným datem byl **4. březen 1919**, který zatížil česko-německé vztahy nejvíce, kdy bylo zastřeleno 54 lidí (z toho polovina v Kadani). Téhož dne se ve Vídni sešlo NS a německá sociální demokracie z českých zemí (byla jediná, která uměla přivést masy do ulic) vyhlásila generální stávkou. Konala se ve všech větších významnějších městech. Davy se nezdržely protičeskoslovenských výkřiků a napadání vojáků asistenční jednotky československé armády. Někteří vojáci nevydrželi psychické napětí a začali střílet. Výročí této události se stalo po celou éru existence ČSR vítanou záminkou pro konání tryzen. Na německé straně se chystali ti rozumnější vstoupit občansky na půdu československého státu. Střízlivěji uvažující němečtí politikové tedy realitu Československé republiky vzali záhy na vědomí. Sociálně demokratický předák Josef Seliger uznal existenci československého státu jako první. Požadoval však, aby byl republikou socialistickou a aby měl národnostní uspořádání švýcarského typu. Jako druzí se k obdobnému stanovisku přihlásili němečtí agráři. Prohlásili, že československou vládu budou posuzovat podle jejich činů.

Aktivistický proud německé politiky tak nabýval postupně na síle a v polovině dvacátých let převládl. Aktivismus s sebou přinášel nejen loajalitu k ČSR, ale byl také přihlášením se k demokracii. **Negativismus** naopak směřoval k autoritářským a nakonec k totalitním tendencím. Výrazem převahy aktivismu se stal vstup německých stran do československé vlády v roce 1926. Svou roli v tomto vývoji sehrála nepochybně i hospodářská situace v Československu. I když také ČSR postihla poválečná krize z let 1921–1923, byly její projevy mírné. V následujících letech zaznamenalo Československo nebývalý ekonomický rozmach. Ke vstupu německých stran do vlády nyní došlo za jiných okolností a podmínek, než jaké doprovázely kdysi nabídku Masarykovu. Tentokrát již nešlo o pokus o sblížení obou národností prostřednictvím účasti na politickém životě, nýbrž především o výsledek politických kalkulací, vyplývajících z momentální situace, kdy českým agrárikům šlo o vytvoření vládní koalice bez socialistů. Nová vláda, v níž německé agráři zastupoval Franz Spina, křesťanské sociály Robert Mayr-Harting (a sociální demokráty od roku 1929 Ludwig Czech), přijala správní uspořádání státu (1927), jímž se

zavádělo zemské zřízení, nižší správní jednotkou byly okresy. Reforma vyšla vstříc slovenským požadavkům, protože Slovensko se stalo zemí, řečeno dnešní terminologií, vyšším územně správním celkem. Zároveň však reforma vzala naděje českým Němcům, znemožnila totiž zřízení převážně německých žup, neboť v českých zemích byly základními správními celky země Česká a Moravsko-slezská. Současně vláda zrevidovala i jazykový zákon, který značně ztěžoval užívání národních jazyků - a tedy především němčiny - v úředním styku. To byla politická daň nacionálně radikálním pravicovým českým stranám. Přesto koalice českých a německých aktivistických stran vydržela až do roku 1938 a němečtí demokraté - agrární a křesťanští sociálové, a zejména i sociální demokraté - se také výrazně zasloužili o zachování československé demokracie až do posledních měsíců existence první československé republiky. Je třeba ale doplnit, že se sice do poloviny 20. let se nacionální rozpory zmírnily, ale zcela překonány nebyly. Německý podíl mezi státními zaměstnanci klesl pod podíl na obyvatelstvu, ale převážná většina Němců měla nicméně i nadále možnost používat svou mateřštinu jako úřední jazyk. K záměrné sociální nebo hospodářské diskriminaci nedocházelo. Právě německá menšina mohla za první republiky s dost velkorysou státní podporou udržovat svůj dobře vyvinutý školský a vzdělávací systém, kulturní zařízení a široké spektrum tisku, i když stížnosti na různé překážky nikdy neutichly.

Dalším milníkem česko-německých vztahů v rámci existence první československé republiky se stala **světová hospodářská krize**. Krize zasáhla Československo později než jiné státy, naplno až roku 1930, a odeznívala pomaleji než v sousedním Německu. Ve chvíli, kdy u nás vrcholila, byl v Německu patrný ekonomický vzestup - o rok později už dokonce tamější průmyslová výroba překonala svoji úroveň z předkrizové doby. Českoslovenští Němci tak často viděli v Hitlerově Německu vzor, jak tíživé problémy efektivně a rychle překonat. Projevila se tu výhoda diktatur, schopných třeba riskantních státních intervencí do ekonomiky. Je třeba si také uvědomit, že za celým tehdejší německým "hospodářským zázrakem" stálo obrovské zbrojení, a to jak přímé, tak i nepřímé, do něhož spadaly investice např. do veřejného sektoru, zejména infrastruktury, např. stavba dálnic. Obojí však nakonec stejně musel někdo zaplatit. Vysvětlení tíživějšího dopadu krize na německé obyvatelstvo v československém pohraničí tkví v rozdílné struktuře průmyslu i sociálního rozvrstvení mezi českými a německými oblastmi. V pohraničních oblastech převládal průmysl textilní, sklářský, porcelánu či hračkářský, tedy odvětví produkující zboží, jež v době hospodářských otřesů jako první ztrácí zákazníka, odvětví, která byla navíc takřka fatálně závislá na vývozu. Nutným důsledkem tohoto jevu byla i vyšší nezaměstnanost v pohraničních oblastech. V okresech zcela německých anebo s pouhými 20% českého obyvatelstva tvořila na konci roku 1931 nezaměstnanost 19,2 %, zatímco v okresech, v nichž žilo nejvýše 20% Němců, byla "pouhých" 9,16 %. Podceňovat sociálně psychologické důsledky této neradostné situace by byla chyba. Krize se stala v sudetoněmecké agitaci i v dalších letech záminkou k útokům na československý stát a jeho hospodářskou politiku. Nepotvrdila se však výtky, že by vláda z politických důvodů diskriminovala německé podnikatele např. při zadávání státních zakázek. Vývoj v sousední Německé říši a tamější hospodářský rozmach během 30. let zároveň názorně předváděl domněle lepší příklad vedení státu a hospodářství. Důsledkem byl úbytek popularity tradičních představitelů německého aktivismu, kteří dle názoru mnoha lidí nedosáhli žádného zlepšení situace. Hospodářská krize rovněž velmi výrazně přispěla k radikalizaci politických názorů a postojů, do nichž se promítaly i staré nacionální stereotypy a předsudky. Znovu začíná sílit německý negativismus. **V parlamentních volbách dne 19. května 1935** získává Sudetendeutsche Partei (SdP) mezi Němci v českých zemích kolem 62 % hlasů odevzdaných německým stranám a KSČ. SdP získala v absolutních číslech nejvíce hlasů voličů všech kandidujících stran.

Světová
hospodářská
krize

Pojmy k zapamatování:

Ústavní listina ČSR, světová hospodářská krize, pozitivismus, negativismus, německé provincie.

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Vysvětlete ideu Českoslovakismu.
2. Vysvětlete roli hospodářské krize ve třicátých letech na soužití Čechů s Němci v období 1. ČSR.
3. Vysvětlete význam pojmu Sudety.

2.2 Češi a Němci po roce 1938

Toto relativně krátké období představuje zásadní přelom v řešení menšinové otázky na našem území. Zatímco v předchozích desetiletích, či skoro staletích za republiky i monarchie, byla tendence řešit tyto problémy kompromisem, jak je dobře vidět obvykle právě na právě předpisech, pak nyní se zásadně odlišující režimy za druhé světové války a po ní snažily menšiny zlikvidovat.

Nacistická okupace českých zemí

Naděje na pokojné budoucí soužití obou národů se po roce 1938 stala nereálnou. Lze konstatovat, že vztah Čechů a Němců se výrazně změnil po vzniku tzv. **druhé republiky** a vyhlášení **Protektorátu Čechy a Morava** o několik měsíců později. Po Mnichovu bylo z okupovaných pohraničních oblastí vyhnáno ze svých domovů 160–170 000 Čechů.

Ztráty po Mnichovu přinesly vážné narušení po staletí profesně a sociálně utvářeného celku českých zemí. Tím byla vážně ohrožena jejich schopnost svébytné existence. Československá republika ztratila většinu podniků báňského, sklářského, textilního a papírenského průmyslu, výroby bižuterie a byly přerušeny hlavní silniční a železniční tahy. Přišla také o hnědouhelný revír pod Krušnými horami a "těžkou chemii" v ústecké aglomeraci. Těšínský zábor ve prospěch Polska znamenal ztrátu 56,7 % těžby ostravsko-karvinského kamenouhelného revíru. Ztraceno bylo 52 % papírenství, 61 % textilu, 76 % skla bižuterie, dále pak 90 elektráren a tím podstatná část energetické síly. Nové hranice mezi Československou republikou a Německem přinesly také vznik tzv. **vnitřního pohraničí**, což představovalo úzké teritorium těsně přiléhající k etnicky německému pohraničí Čech, Moravy a Slezska (tzv. pseudopohraničí).

Cílem nacistické okupace českých zemí byla germanizace celého prostoru spojená s likvidací podstatné části českého obyvatelstva. Zajímavým problémem doby nacistické okupace je možnost přihlásit se k německému národu u arijského obyvatelstva, což bylo u nás přímo vnucováno šlechtě považované za vcelku původem německou. Tato svérázná germanizace byla samozřejmě leckdy v rozporu s oficiální rasovou naukou nacistů, ve středoevropských poměrech se značně smíšeným obyvatelstvem samozřejmě groteskní. Nalézt alespoň některé fyzické znaky odlišné rasy, původu, kmene apod. mezi Čechy a Němci bylo samozřejmě téměř nemožné a značně obtížné i vůči Židům, kde se raději vycházelo z náboženství u předků, kdy ještě nebyla častá změna víry. Rasová politika nacistů tedy narážela na mnohé obtíže, když například dle zjištění "vědců" měli Češi vhodnější rasový profil než sudetští Němci. Jednou z důležitých podmínek germanizace bylo zničení národní inteligence, a tedy likvidace českých vysokých škol, k čemuž se spíše jen záminkou staly demonstrace z 28. října 1939 a dalších dnů. Situace, kdy v českých zemích existovalo současně vysoké školství vládnoucího (za monarchie Němců, v první ČSR Čechů) i nevládního národa, která představovala velmi pozitivní tradici, tedy zásahem okupantů skončila a ani v odlišných poválečných poměrech neměla být obnovena. Toto

by mělo připomenout, že dlouhodobé příznivé poměry v národnostních tedy zejména česko-německých vztazích okupace ukončila. Vysoké školy německé menšiny v ČSR neměly přežít druhou světovou válku, přesněji poválečný tlak proti menšinám reagující na nacistický teror. Petráš také konstatuje, že po začátku nacistické okupace se rychle začaly uplatňovat "nacistické metody". Zatímco Němci žijící v protektorátu byli privilegováni, stali se říšskými občany a podléhali pouze říšským orgánům státní moci, pak Češi se stali nejenom de facto, ale i de iure obyvatelstvem nižší kategorie, které mělo pouze tzv. protektorátní příslušnost a Židé a Romové byli podrobováni čím dál tvrdší diskriminaci zakotvené ve svérázných právních předpisech. Z teoreticko-právního hlediska můžeme tedy po okupaci nejenom Židy a Romy, ale i v protektorátu pochopitelně stále nejpočetnější Čechy považovat za menšinu, a to značně diskriminovanou.

2.3 Německá menšina v Československu po roce 1945

Události v Evropě, které nastaly v roce 1945 po vítězství Sovětského svazu a jeho spojenců na bojištích druhé světové války, znamenaly „zmrazení“ česko-německých vztahů na dlouhých čtyřicet čtyři let. K výraznému oživení došlo až v roce 1989. Odsun německého obyvatelstva z Československa mezi léty 1945 a 1947 pak zatěžuje novodobé česko-německé vztahy ještě dnes a představují jednu z temných kapitol naší poválečné historie.

Odsun německého obyvatelstva z Československa

Zaměříme se nyní na připomenutí nejdůležitějších událostí, které nastaly po roce 1945. Nálada konce války byla u nás směsicí velmi silných emocí. Na jedné straně se jednalo o radost z ukončení války, bylo to období nadějí a nových očekávání, na druhé straně klíčily pocity hněvu, pomsty a nenávisti vůči příslušníkům národnostní menšiny, jejíž jazyk byl jazykem okupantů. Celý tento obraz byl pak dokreslován transporty vězňů a válečných zajatců, zprávami a svědectvím o nelidských podmínkách totálně nasazených a hrůzách nacistických koncentračních táborů.

I když se velmocí dohodly na poválečném transferu až v Postupimi, první nucené evakuace německých menšin z východní Evropy začaly již v nacistické režii. Hitler vydal rozkaz o vyklizení a zničení oblastí, která byla nepříteli nedobrovolně postupována. Německé obyvatelstvo se mělo vystěhovat. Na území, kam postupovala Rudá armáda, neměl zůstat ani jeden občan Velkoněmecké říše. Masového charakteru nabyly evakuace a útoky poté, co počátkem roku 1944 Rudá armáda vstoupila na území Východního Pruska a zahájila svoji okupační politiku masakrem německého civilního obyvatelstva vesnice Nemmersdorf. Díky této události začala gigantická akce útěku německého obyvatelstva před frontou do centra Říše. Dne 20. března 1945 vydal Hitler tzv. neronovský rozkaz, v němž bylo uvedeno, že pod sankcí okamžitého zastřelení nesmí nikdo zůstat na kterémkoli území vydaném spojenecké armádě a že veškeré stavby i zařízení musí být před evakuací do základů zničeny. Jednalo se o nacistický teror nejhruššího zrna vůči vlastnímu obyvatelstvu.

V téže době v zimě 1944–1945 si spojenci začali pomalu uvědomovat, že proudy fyzicky a psychicky zdevastovaných uprchlíků či válečných zajatců by mohly být značným destabilizačním prvkem a značnou zátěží pro budoucí okupační správu. Transfery německého obyvatelstva proto měly být organizovány v časovém horizontu zhruba pěti let. Jasně formulovaný postup nuceného vysídlení německého obyvatelstva ze střední a východní Evropy pak nabyl konkrétních obrysů až na **Postupimské konferenci** na přelomu července a srpna 1945. Připomeňme, že požadavek odsunu německé menšiny z Československa byl již od roku 1942 diskutován v londýnském československém exilovém prostředí. Jedním z nejdůležitějších mezníků se poté stala návštěva E. Beneše v Moskvě v prosinci 1943. V jednom ze čtyř memorand, které Beneš předložil sovětským představitelům, si exilová vláda vyhradovala právo rozhodnout, kdo obdrží československé občanství a kdo bude muset republiku opustit. Současně se požadovalo, že v každé pohraniční obci by mělo být usídleno 67 % slovanského obyvatelstva, z čehož vyplývalo, že bude muset dojít k osídlení pohraničí Čechy a Slováci.

Postupimská konference

Další jednání k osídlení pohraničí se vedla koncem března 1945 při projednávání vládního programu politických stran Národní fronty v Moskvě a následně pak v dubnu 1945 v Košicích při jeho vyhlášení. Např. v X. kapitole Košického vládního programu se hovořilo o ustavení národních správ na *"...majetky všeho druhu, pokud jsou v držbě, ve vlastnictví nebo ve správě občanů nepřátelských států, zejm. Německa, Maďarska..."*. Konkrétní podobu však neobsahoval.

Migrace německého obyvatelstva byla v posledních měsících války značná, takže lze jen velmi obtížně určit jeho skutečný počet. Ve vztahu k Československu lze odhadovat, že bylo vysídleno asi 3 000 000 Němců. Stejně nepřesná jsou i čísla o počtu Němců, kteří zůstali v ČSR po ukončení odsunu. Koncem roku 1947 jich zde mělo žít asi 200 000, z toho desetina na Slovensku. K červenci 1949 jich mělo být již asi jen 175 000. Tyto nepřesnosti jsou dány jednak stěhováním jednotlivých osob, jednak také nejasnostmi, které v národnostní příslušnosti vznikaly ve smíšených manželstvích. Těch nebylo málo, odhaduje se cifra kolem 40 000. V národnostně smíšených rodinách žilo celkem asi 60 000 osob. Německé výzkumy ale uvádějí vyšší počet – 700 000 lidí. Samotný jev, který nazýváme **„odsun“** (někteří historikové jej diferencují na „vyhnání“ a „transfer“ nebo „vyhnání“ a „vysídlení“), byl velmi složitým procesem. Lze v něm však zhruba vysledovat následující čtyři základní fáze: Fáze "odsunu"

1. Evakuace z území ohrožených válkou. Např. naprostá většina tzv. karpatských Němců ze Slovenska byla evakuována převážně na území protektorátu. Tuto skupinu tvořily převážně ženy a děti a byly organizovaně evakuovány především v dubnu 1945.
2. Útěk před frontou z bombardovaných oblastí či také útěk z obav před pronásledováním. Např. početně významnou skupinou byli na českém území již od roku 1944 uprchlíci z bombardovaných měst „vnitřní“ Říše.
3. „Divoký odsun“, ten je již nutno nazvat vyháněním. Uskutečnil se v atmosféře napjaté emocionality v důsledku konce války. Většina prováděných vysídlovacích akcí proběhla živelně. Akce byly vyvolány místními náladami a organizovaly je místní úřady. Německé prameny se v souvislosti s touto fází zmiňují o tzv. „etnické čistce“.
4. Principy systematického transferu Němců z Československa schválila vláda na zasedání 14. prosince 1945, prováděcí směrnice tohoto rozhodnutí publikovalo ministerstvo vnitra oběžníkem z 31. prosince 1945. Dekretem prezidenta republiky č. 5 sb. z 19. května 1945 byli Němci prohlášeni za státně nespolehlivé obyvatelstvo. Vlastní organizovaný odsun německé menšiny z ČSR připadá na období mezi podzimem 1945 a jarem 1947.

Organizace odsunu, tedy přesněji řečeno jeho příprava, probíhala do prosince 1945. Byl také zřízen zvláštní úřad pro odsun Němců při ministerstvu vnitra. Na ministerstvu národní obrany byl pak ustaven speciální štáb, který měl na starosti jeho technické zajištění. Dozor prováděly orgány Sboru národní bezpečnosti.

Otázka **transferu** německého obyvatelstva je dodnes velmi kontroverzním tématem vyvolávající silné emoce, tématem, o které byly napsány stovky knih a článků. Vysídlení německého obyvatelstva mělo zabránit vzniku nových ohnisek nepokojů a konfliktů, které by mohly vést k novým tragediím, ale především k opětovnému ohrožení nejen evropského, ale i světového míru. Jisté je, že odsun německého obyvatelstva není jen tragickou kapitolou v dějinách obou států a také v osudech jednotlivců, ale představoval i problém ekonomický. A to jak pro poválečné Československo, tak i pro oblasti pod americkou okupační zónu, kam množství uprchlíků proudilo. Němci, kteří byli ušetřeni transferu a zůstali v Československu, ovšem neměli zdaleka na růžích ustláno. Jako příklad můžeme uvést vyhlášku vydanou v místním tisku v tzv. **jazykovém ostrově** v městě Olomouci, ve kterém žila poměrně početně významná část německých obyvatel. Hájek uvádí, že v červnu 1945 byla Národním výborem vydána vyhláška evidentně diskriminující německé obyvatelstvo. *"Národní výbor hlavního města Olomouce zakazuje Němcům 1. mluvit na veřejnosti německy, 2. prodlévati nebo procházeti se mimo cestu do práce, na nákupy a zpět po veřejných prostorách, zejména náměstích, ulicích apod., 3. používat jakýchkoli dopravních prostředků, tedy zejména vlaku, tramvaje, autobusů, aut a podobně, 4. zúčastňovati se veřejných projevů Čechů, ať jsou tyto pořádány kdekoli, 5. navštěvovati veřejně přístupné místnosti, tedy zejména hostince, kavárny, vinárny, čítárny a pod., 6. navštěvovati divadla, kina a jakékoli sportovní, kulturní nebo zábavní podniky, 7. prodlévati v parcích, alejích nebo konati*

jakékoli výlety mimo město, 8. používati plováren a říčních lázní. Pro Němce platí všeobecně ta opatření, která ukládali oni Židům. Němci nesmějí nosit trikolory a jakékoli jiné odznaky. Smí nakupovati v obchodech pouze mezi 11.-12.00 hodinou dopoledne" (Volné Slovo, roč. 1, čís. 18, 27. 6. 1945, s. 2). Němci byli zaměstnáváni např. při polních pracích v počtu 1200-1400 osob již v průběhu května 1945. Jejich platy přitom měly jít na účet Národního výboru. Němci, kteří dosud žili ve svých bytech, byli postupně sestěhováni ve větším množství do menších bytů. Objevovaly se také stížnosti, že se Němci mají na venkově příliš dobře a že mají větší přídělky potravin než Češi. Předseda ONV Olomouc-venkov Otto Rysnar k tomu řekl: "*Stává se také, že je s Němci na venkově zacházeno lépe nežli je nutné. Nesmějí dostávat více, nežli dříve dostávali Židé. Jestli některý sedlák nebude se tím řídit, jest zrádce národa a dle toho s ním bude jednáno"*.

Jedním z velkých problémů československé státní správy byl vztah části německého obyvatelstva, které v Československu zůstalo po odsunu, ke svému postavení v rámci státu. Část těchto českých Němců prošla procesem ověřování svých postojů za okupace **osvědčením o zachování československého státního občanství**, část občanství na základě svých postojů získala až po roce 1945, ale stále poměrně významná skupina Němců byla bez státního občanství. Někteří z posledně jmenovaných patřili do skupiny nepostradatelných odborníků-specialistů, u kterých se přehlédla i eventuální účast v nacistické správě či organizacích či jejich požadavek na vystěhování. Tito lidé si ve své většině nepřáli další setrvání v ČSR, ale vystěhování jim nebylo oficiálně povoleno a na nelegální emigraci leckdy neměli dost prostředků či možností. Zmínění jedinci si proto o přiznání československého státního občanství cíleně nepožádali. Další skupinu tvořili lidé, kteří si sice přáli zůstat v ČSR, někteří patřili i do skupiny specialistů, ale podmínky pro udělení občanství z různých důvodů nesplňovali (např. Němci, kteří se nelegálně vrátili z Německa do ČSR apod.). Přitom se komunisté po únoru 1948 snažili i tento problém nějakým způsobem vyřešit, neboť poutal stále větší zájem v západní Evropě. Proto bylo již **dne 29. 11. 1949 vydáno vládní nařízení č. 252 Sb. a na jeho základě pak vyhláška č. 40 Sb. z 5. 4. 1950**, podle kterých si mohli českoslovenští Němci ve lhůtě od 1. 5. 1950 do 31. 10. 1950 zažádat o udělení československého státního občanství a vydání občanských průkazů Tato iniciativa ale zůstala bez většího ohlasu, neboť drtivá většina českých Němců, která měla zájem o české občanství, si o něj již požádala dříve. Němci se částečně rozhodli ignorovat ČSR jako svůj právní rámec. Dalším důvodem odmítnutí občanství byla dvouletá povinná vojenská služba (často v rámci PTP, ale např. i u tankových jednotek). Jako "neobčany" je úřady tudíž nemohli povolati. Další rodiny hodlaly v nejbližší době ČSR opustit a vystěhovat se k příbuzným do SRN. Dalším vlivem, který se podílel na rozhodování o přijetí či nepřijetí čs. státního občanství, byl mj. i výrok **Spolkového ústavního soudu v Karlsruhe z 28. 5. 1952**, který považoval většinu německého obyvatelstva v ČSR za německé státní příslušníky, nebo fakt, že Němcům v ČSR byla ze strany SRN zasílána potvrzení o domovském právu (tzv. Heimatscheine) či o občanství SRN. Na tuto iniciativu reagovali českoslovenští komunisté velmi agresivně a byla považována za velmi nebezpečnou.

Právní postavení Němců v ČSR bylo výrazně ovlivněno řadou zásadních dekretů prezidenta republiky. V květnu 1945 byl německý majetek obvykle postaven pod národní správu a zanedlouho začaly konfiskace. K nejvýznamnějším dekretům patřil dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. z 21. června 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel slovenského a českého národa. Jeho cílem byl zejména "*jednou a provždy vzítí českou a slovenskou půdu cizáckým německým a maďarským statkářům"*. Podle §1 se pro účely pozemkové reformy konfiskoval s okamžitou platností a bez náhrady zemědělský majetek ve vlastnictví zejména všech osob německé a maďarské národnosti bez ohledu na státní příslušnost (odst. 1, písm. a). Vyňat byl pouze majetek osob, které se aktivně zúčastnily boje za zachování celistvosti a osvobození ČSR (odst. 2). Důležitý byl i dekret č. 108/1945 Sb. o konfiskaci nepřátelského majetku a fondech národní obnovy.

Zásadní otázkou byla i **otázka občanství**, kterou upravoval dekret č. 33/1945 Sb. ze srpna 1945 o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské. Právě ten se stal v

Postavení německé menšiny v ČSR po odsunu

Otázky občanství

souladu se závěry postupimské konference vnitrostátním základem odsunu Němců z republiky. *"Českoslovenští státní občané národnosti německé nebo maďarské, kteří podle předpisů cizí okupační moci nabyli státní příslušnosti německé nebo maďarské, pozbyli dnem nabytí takové státní příslušnosti československého státního občanství."* (§1 odst. 1). Na tento dekret je pak vázána celá řada dalších prováděcích norem. Přímo na něj navazuje významný dekret č. 71/1945 Sb. z 19. září 1945 o pracovní povinnosti osob, které pozbyly československého státního občanství. Z právního hlediska měly dekrety řadu nedostatků. Nebyly např. navzájem sladěny, takže mj. nezasahovaly vždy stejný okruh osob, což vyvolalo řadu problémů. Vládní nařízení ze 17. května 1945 zavádějící pro Němce potravinové dávky, jaké měly za války Židé, vycházelo v podstatě z přístupu německé okupační moci za války. Praktická realizace dekretů měla i jiné nedostatky - zejména při konfiskacích byly překračovány právní předpisy (zejména v počátečním období).

Je třeba připomenout skutečnost, že v bezprostředně poválečném období došlo zejména v pohraničí českých zemí i v tzv. jazykových ostrovech k řadě násilností na německém civilním obyvatelstvu, jež si vyžádaly nemalé oběti na životech (např. v průběhu tzv. divokých odsunů, v internačních táborech, při zabavování majetku apod.). Nálady inklinující k odplatě vyústily společně s touhou některých skupin po rychlém a snadném obohacení či agresivním prosazení ponejvíce nízkých úmyslů v páchání činů, jež tragicky postihly také prokazatelně nevinné osoby, včetně žen a dětí, lidí starých, nemocných a bezmocných. Bylo tak vydáno svědectví o hloubce a intenzitě mravní i duchovní krize, kterou s rozdílnými efekty a důsledky v jednotlivých sociálních vrstvách prošla česká společnost po Mnichovu, v letech okupace a během války.

Někteří publicisté z řad vysídlených sudetských Němců a badatelé, kteří se zabývali národně menšinovými vztahy na Východě, si od začátku 50. let všímali určitých změn v životních podmínkách německých minorit v tzv. lidových demokraciích, jež souvisely s rozšířením internacionalistické ideologie a politickými praktikami z ní vyplývajícími. V případě ČSR se poukazovalo především na nedůslednost nebo prázdň formalismu občanského zrovnoprávnění Němců a na nerespektování jejich národnostně politických práv jako svébytné skupiny. Otevřeně se hovořilo o jejich diskriminaci v sociální oblasti a v každodenním životě. Možnosti Němců uspokojovat kulturní potřeby a zájmy v mateřském jazyce a rozvíjet nacionální zvláštnosti při absenci vlastního školství a zájmových organizací na národním principu byly charakterizovány jako nedostatečné. Poukazovalo se rovněž na izolaci německého etnika v Československu ve vztahu ke Spolkové republice Německo a k Rakousku. Protimenšinové tendence se projeví již ve výše zmiňovaném Košickém vládním programu přijatém 5. dubna 1945 (později i v Ústavě 9. května 1948). Program se nezabýval např. Poláky a Ukrajinci, ale byl zaměřen proti Němcům a Maďarům s výjimkou antifasistů - *"Republika nechce a nebude postihovat své loyální německé a maďarské občany a zejména ty, kteří i v dobách nejtěžších zachovali k ní věrnost,..."*. Nehovořilo se zde zatím obecně o transferu Němců a Maďarů, i když ve veřejnosti se tato myšlenka již dlouho prosazovala, a odsunutí měli být pouze přistěhovalci z období po roce 1938 a odsouzení zločinci proti republice. Zásahy proti menšinám, zejména Němcům, byly po válce velmi populární. Politici s nimi souhlasili včetně představitelů KSČ: *"Je příznačné, že při náročných a vleklých jednáních o košickém vládním programu v březnu 1945 v Moskvě trvalo projednávání osmé kapitoly, která se týkala právě otázky Němců a Maďarů, údajně pouhých pět minut"*. V politických bojích v letech 1945–1948 byla pak menšinová otázka nejednou využíváným, či spíše zneužívaným argumentem. KSČ, v meziválečném období ochotná připustit i sebeurčení menšin, byla nyní velmi radikální při jejich likvidaci a podpora občanů, kteří získali majetek menšin, jí výrazně usnadnila cestu k moci. Spurný soudí, že tři poválečná léta byla v rámci dosud dominantní interpretace československých dějin 20. století sice neúspěšným a polovičatým pokusem navázat na tradici předmnichovského Československa, ale i tak je lze považovat za dočasnou obnovu demokracie. Oproti tomu je prvních deset let komunistické diktatury vnímáno jako období mocenské zvrůle a teroru. Jeden z prvků, které výrazně popularizovaly politiku KSČ bezprostředně po roce 1945 a napomohly jí k volebnímu vítězství ve volbách roku 1946, byl pro toto období charakteristický český (zejména protiněmecký) nacionalismus, jehož nejvýznamnějším

propagátorem a vykonavatelem se stala právě KSČ. Nikoli však z toho důvodu, že by ostatní politické strany tento nacionalistický étos nesdílely, ale proto, že komunistická strana jej dokázala nejuspěšněji propojit s vlastními politickými záměry. Klement Gottwald např. v předvolebním projevu v Ústí nad Labem přirovnal tehdejší německé Sudety k *"semeništi moru"*, budoucí pohraničí naopak k tradičně v této souvislosti zmiňované pevné hrázi. Odsun Němců označoval za úkol nesnadný, ale zcela zásadní. Až *"bude republika od Němců čistá"*, prohlásil Gottwald, *"dokážeme světu, Češi dovedou hospodařit sami, bez cizí pomoci"*. Komunisté demonstrovali vedle rozhodného spolupodílu na vypořádání se s Němci také kontinuitu s tradičním výkladem českých dějin včetně mnoha aspektů prvorepublikového myšlení o národě a jeho dějinách. Stranický ideolog a rétor Václav Kopecký tak v poválečných projevech spíše než sociální otázku a proletářský internacionalismus zdůrazňoval, že: *"všechno jest naše, všechno jest české, co patřilo dříve Němcům; všechno jest naše co bylo dříve prohlašováno za německé: půda, lesy, hory, továrny, města, domy, lázně, živnosti, dílny, obchod ... není již německé menšiny, tak jako u nás vůbec nebude již žádné ničím české jinonárodnostní neslovanské menšiny... Nyní jest pohraničí české, české navždy, v zájmu bezpečnosti a síly našeho národa, ale v zájmu bezpečnosti a síly všeho Slovanstva."*

V této souvislosti je třeba připomenout, že první poválečné parlamentní volby v roce 1946 již nabízely omezené menu povolených politických stran a nebylo při nich počítáno s politickou koalicí a opozicí. Výsledky voleb posílily postavení Komunistické strany Československa a určily tak další politické směřování Československa. Důležitá je rovněž skutečnost, že Komunistická strana Československa získala v Českých zemích nejvíce hlasů v okresech, ze kterých bylo vysídleno německé obyvatelstvo. Spurný uvádí, že volební zisk v těchto oblastech činil 53 % oproti průměrným 40% v celých českých zemích. V dříve téměř čistě německých – a nyní tedy zcela nově osídlených – okresech bez významnějšího podílu českých starousedlíků (např. okresy Děčín, Rýmařov, Teplá, Planá nebo Šluknov) se volební zisky KSČ pohybovaly dokonce mezi 60 a 65 %. Němci a dokonce ani tzv. němečtí antifašisté neměli právo volit ani být voleni.

Komunisté se na konci války stavěli k menšinové politice meziválečného Československa jednoznačně kriticky a na tomto postoji setrvali i po roce 1948. Ústava 9. května 1948 v podstatě pokračovala v protimenšinovém duchu. O menšinové otázce vůbec nehovořila. Podle prohlášení v ústavě probíhala výstavba nového státu, který byl "státem národním, zbaveným všech nepřátelských živlů". Zaručovala se rovnost občanů před zákonem bez rozdílů národnosti a rasová nesnášenlivost i nacionální šovinismus byly prohlášeny za neslučitelné s ústavou. Ústava tedy garantovala pouze individuální občanská práva pro příslušníky menšin a dřívější široká práva menšin byla odmítnuta. Vycházelo se ze zásady, že spolu s ústavou z r. 1920 zanikly také zákonné předpoklady pro zajištění ochrany minorit, přičemž se otázka konkrétního přístupu k příslušníkům neslovanských národností nechávala otevřená, tj. nebyla zákonně upravena a rozhodující úlohu sehrála nadále především politická rozhodnutí v duchu komunistické ideologie. Jazykový zákon z roku 1920 byl po osvobození považován za obsolentní (vyhaslý, překonaný, mrtvý).

Většina reprezentantů KSČ, od vrcholných představitelů až po lokální úroveň, se soustředila na skutečnost, že v praxi byla předmnichovská státem ne národním, nýbrž národnostním. Právě to bylo jedním z aspektů, od něhož se poválečný stát měl definitivně distancovat. Menšinové právo, uplatňované v období 1918-1938, bylo shledáváno jako zátěž, kterou musí nová republika odhodit. Argumentovalo se "duchem národní revoluce", který dává českému (výjimečně se zmiňovalo, že i slovenskému) národu do rukou nové pravomoci – rozhodovat o tom, jaké podmínky pro menšiny ve svém národním státě nastaví. Nešlo přitom jen o "privilegia" pro menšiny, ale zároveň o průběžnou kontrolu jejich věrnosti československému státu. Češi si tak podle těchto náhledů na národnostní problematiku měli nárokovat např. kontrolu náplně a vyučujících vlastivědy na školách pro příslušníky jiných národností (zejména polské, protože pro německou a maďarskou menšinu se existence takových škol nepředpokládala).

Postoje KSČ k
národnostní
otázce

Na převážnou část německého obyvatelstva, které se v roce 1947 zdržovalo na československém území, se stále pohlíželo jako na státně nespolehlivé. Protiněmecké nálady byly v některých vrstvách společnosti stále silné, a když vešlo ve známost, že hromadný transfer nebude pravděpodobně obnoven, došlo k jejich oživení. Do popředí vystoupily nejen obavy o zachování vnitřního klidu a pořádku ve státě, ale také pocity nejistoty, zda v souvislosti s ponecháním většího počtu Němců nedojde k nějakým změnám v majetkoprávních vztazích, jež vzešly z konfiskací. S poskytnutím politických práv Němcům se nepočítalo, a to, ani pokud šlo o prověřené osoby. Národně socialistický ministr H. Ripka např. v dopise ministru vnitra V. Noskovi z 28. února 1947 upozorňoval na odpor, který by ve společnosti vyvolalo poskytnutí volebního práva Němcům, přestože tuto možnost zásadně nevylučoval: *"Myslím, že by nebylo žádoucí Němcům volební právo trvale odpírat, politická práva však mohou být přiznána teprve těm Němcům, kteří se v určité zkušební lhůtě osvědčili"*. Ve stanovisku ministerstva vnitra v 10. března se k tomu uvádělo: *"Definitivní řešení věci závisí na tom, jak se k ní postaví nová ústava. Práce ústavního výboru nepokročily ještě do té míry, aby bylo možno usuzovat, jaké bude postavení Němců zbylých v Československé republice po odsunu"*.

Protiněmecké nálady ve společnosti

V období roku 1947 se především komunisté chopili příležitosti, aby zdůraznili svůj podíl na řešení sudetoněmecké otázky. Klement Gottwald na všeplenární schůzi pražských komunistů dne 4. června 1947 mimo jiné uvedl: *"Zůstane historickou zásluhou komunistické strany, že pod jejím vedením, jejíma rukama... byl český a slovenský ráz našeho státu upevněn a zajištěn."* Představitelé tehdejších demokratických stran přistupovali k odsunu Němců a k celému komplexu otázek spojených s utvářením česko-německých vztahů obdobně. Např. národní socialisté využívali v konkurenčním boji s KSČ německou kartu a poukazovali na peripetie národnostní politiky KSČ za první republiky a zejména na začátku 30. let, kdy tato strana šířením hesel o sebeurčení až do odtržení vlastně napomáhala prosazení odstředivých tendencí v Sudetech, a porovnávali její tehdejší orientaci s poválečným nacionálním, protiněmeckým vyhoceným radikalismem. V národně socialistickém tisku se mj. konstatovalo, že se komunisté stali po květnu 1945 *"nadvlastenci" z ryze účelových politických důvodů a že internacionalismus vyměnili za nacionalismus proto, aby národ oklamali, vydávajíce se za stranu velkonárodní"*. V prostředí demokratických stran se kladl důraz na potřebu udržet ve vztahu k Němcům a odsunu jednotu. Např. i prezident republiky Edvard Beneš k řešení německé otázky řekl: *"Celý náš národ a stát si musí uvědomit ohromný politický a historický dosah dnešního definitivního odsunu Němců. Je to doslova záchrana naší země a našeho národa, záchrana jeho kultury, jeho národní integrity, jeho celé podstaty.... Nejsme krvežízniví, nejsme nelidští, nejsme nerozumně nacionalističtí - vždyť jsme chtěli Němcům před válkou a v roce 1938 dát všechno, co jim náleželo, aby byli plnoprávními občany této země. Po tom však, co se stalo v roce 1938 u nás, není a nemůže být jiného řešení, než definitivní odchod Němců z této země...Je to věc správná, spravedlivá a jen tím je problém definitivně vyřešen."* Vysídlení Němců chápal E. Beneš jako jeden z nejdůležitějších předpokladů úspěšné výstavby republiky. Otevřeně vystupoval s názorem, že zbylým Němcům nebude zaručena žádná menšinová ochrana. Na Němce se nahlíželo pohledem kolektivní viny a odpovědnosti za rozpoutání války a nacistické zločiny.

Vládním nařízením z 13. dubna 1948, č. 76 Sb. byl rozšířen okruh osob, které mohly žádat o vrácení československého státního občanství. Němci, kteří nedisponovali osvědčením o československém státním občanství, nemohli uplatňovat požadavky na poskytnutí politických práv. Ovšem ani těm osobám německé národnosti, kterým bylo státní občanství zachováno nebo vráceno, nepříslušel výkon jednoho ze základních práv, tj. právo volit a být volen. Podle vyhlášky ministerstva vnitra z 24. prosince 1947, č. 1 Úř. listu I (z 1. ledna 1948) mohli být do stálých voličských seznamů zapsáni pouze ti Němci, kteří se v době zvýšeného ohrožení republiky přihlásili úředně za Čechy nebo Slováky. Ústava z 9. května 1948, jež měla zakotvit výsledky "únorového vítězství" komunistů, byla koncipována z hlediska potřeby výstavby národního státu. V Prohlášení, které nalezneme na prvních stránkách ústavy m.j. nalezneme následující větu: *"Nyní jsme se rozhodli, že osvobozený stát bude státem národním, zbavený všech nepřátelských živlů, žijícím družně s rodinou slovanských států a v*

přátelství se všemi mírumilovnými národy světa" (Ústava Československé republiky ze dne 9. května 1948, s. 19, 1951). Etnické menšiny nebyly považovány za svébytná společenství v nacionálně politickém ohledu. Ústava z 9. května 1948 nejen zdůraznila národní charakter státu Čechů a Slováků a povinnost bránit vymoženosti "národní a demokratické revoluce", ale zároveň zcela vypustila kapitolu kolektivních menšinových práv, která až do května 1948 na základě ústavy z roku 1920 formálně platila (byť byla po roce 1945 pochopitelně prohlášena za obsolentní). Zároveň ústava garantovala rovnost občanů před zákonem a široce pojatá sociální práva pro všechny občany (především právo na vzdělání, práci, spravedlivou odměnu za vykonanou práci a na odpočinek po práci), tedy i pro Němce, kterým se podařilo získat československé občanství. Ostatní občané německé národnosti byli až do února 1949 oficiálně považováni za cizince, poté za "osoby bez státní příslušnosti".

K problematice státního občanství je nutno ještě doplnit, že v prvních třech letech po válce by se stalo základním nástrojem obnoveného státu, jehož prostřednictvím rozhodoval o včlenění konkrétních lidí do národního společenství, a tak rovněž o přístupu ke zdrojům a právům, na něž měl každý občan nárok. Do roku 1946 bylo odebrání nebo nenavrácení státního občanství základním předpokladem nuceného vysídlení z československého území, ale ani po ukončení hlavní etapy hromadného odsunu neztratilo občanství pro ty, kterým bylo odepřeno, nic ze své důležitosti. Naprostá většina osob, které byly z různých důvodů vyňaty z odsunu, ještě v roce 1947 (ba ani v roce 1949) navrácení občanství nedosáhla. Bez státního občanství nebylo v zásadě možné uzavřít sňatek, domáhat se nespravedlivě konfiskovaného majetku nebo se bránit svévoli úřadů i státní politice v podobě nejružnějších nucených přesídlení či nucené práce. Kolem roku 1947 byl ale státním orgánům stále zřejmější, že Československo jako stát dvojího lidu – občanů a bezprávných neobčanů – nebude možné udržet navždy. Nejprve však bylo nutné rozbít zbývající kompaktnější německé osídlení v pohraničí, rozptýlit Němce do vnitrozemí a dohlédnout na jejich asimilaci. Komunisté si ale uvědomovali, že Němce nelze zapojit do budování socialistické vlasti a zároveň je udržovat v nedůstojné kategorii neobčanů. Stalo se ale něco, co politické elity socialistické diktatury nečekaly. Desetitisíce Němců daly najevo, že o zdánlivě velkorysou nabídku nemají zájem. Odsun jako hrozba pro neobčany již ztratil na působivosti, a naopak pro řadu z nich byla alespoň teoretická možnost dostat se na Západ hlavní motivací, proč československé občanství nyní odmítali. Zákon z 24. dubna 1953, č. 34 Sb., kterým bylo kolektivně uděleno všem Němcům československé státní občanství, se stal důležitým milníkem ve vztahu státu k této menšině. Němce měla aspoň z části donutit k jakési pasivitě. Mezi Němci, kteří o československé státní občanství neměli zájem, spíše vyvolal neklid. Totalitní moc však měla prostředky jak tyto nepokoje „uklidnit“ a zákon propagovala jako významný krok k zajištění rovnoprávnosti příslušníků německé národnosti.

V první polovině 50. let došlo k určitému zlepšení podmínek pro rozvoj kulturního života občanů německé národnosti, a to jak díky jejich vlastní aktivitě, tak i co se týče přístupu národních výborů, osvětových zařízení, vzdělávacích útvarů a společenských organizací. Všechny tyto aktivity však byly striktně kontrolovány. V některých obcích se však i přesto podařilo obnovit tradiční lidové slavnosti a zvyky. Němci navštěvovali náboženské obřady a setkávali se na známých poutních místech.

Za zmínkou stojí ještě ústava z července 1960. Svou podstatou pouze formální deklaraci rovnoprávnosti všech občanů bez ohledu na národnost nebo rasu zakotvila "socialistická ústava" z 11. července 1960 (v článku 20, odst. 1 a 2). Zajímavé je, že německá národnostní skupina nebyla zmíněna ani v článku 25, kde se konstatovalo: " *Občanům maďarské, ukrajinské a polské národnosti zabezpečuje stát všechny možnosti a prostředky ke vzdělání v mateřském jazyce a ke kulturnímu rozvoji.*" Na počátku šedesátých let vykázaly statistiky pokles obyvatel německé národnosti v rámci celého Československa o 25 000 osob (v roce 1961 se přihlásilo k německé národnosti 140 402 osob – tj. 1 % z celkového počtu obyvatelstva). Jak k tomu poznamenává Spurný, nová ústava naopak přinejmenším dočasně aktivizovala mezi Němci řadu lidí, kteří ve strachu o svoji další existenci a o identitu svých dětí rozhodli usilovat o emigraci.

Změny v "menšinové politice" v období komunistického režimu

Na konci šedesátých let statistiky vykazovali již jen 110 000 Němců. V sedmdesátých letech se počet Němců na našem území nadále snižoval. Při sčítání lidu k 1. prosinci 1970 se k německé národnosti na území Čech a Slovenska přihlásilo 85 663 osob (v českých zemích 80 903 a na Slovensku 4760 osob). V těchto cifrách se promítaly procesy asimilace, přirozená výměna a vystěhovalectví a rovněž příklon k české národnosti. Projevily se zde zřejmě také snahy svůj etnický původ úmyslně zamlčet z důvodů obav před nepříjemnostmi. O deset let později ubylo dalších 24 534 osob, které by se přihlásily k německé národnosti. Jak již bylo uvedeno výše, významnou roli v poklesu počtu Němců stále sehrávalo vystěhovalectví do zahraničí.

Komunistickou éru je možné rozdělit **na dvě etapy**, a to před rokem 1968 a po něm. Právě až v roce 1968 vzniká základní a téměř jediná právní úprava řešení – ústavní zákon č. 144/1968 Sb., o postavení národností, což je alespoň formálně právně zásadní mezník v řešení této otázky. Tento zákon platil i krátce po roce 1989 a představoval tehdy i jakousi inspiraci, či alespoň srovnání. Režim otázku národnostních menšin, na Slovensku stále početných, spíše přehlížel a dlouho ji považoval za vyřešenou již nastolením oficiálně internacionalistického státu, který také odstraní hospodářské a sociální nerovnosti mezi národy, jež jsou prý hlavní příčinou šovinismu. Výsledkem bylo minimální zakotvení státní či stranické politiky, o vytvoření právní úpravy (do r. 1968) ani nemluvě. Paradoxně tak často o právech menšin rozhodovaly spíše místní orgány správy, samozřejmě pod kontrolou tamních stranických orgánů. Práva, jako je třeba možnost používat vlastní jazyk příslušníky menšin, která bývají obvykle zakotvená v ústavních zákonech, tedy záležela leckdy jen na rozhodnutí národních výborů, a to i nejnižších úrovní, jak je patrné např. na Těšínsku v polovině padesátých let. Na druhé straně byl problém národnostních menšin stále riskantní a místní funkcionáři si nechtěli pálit prsty buď benevolentní či naopak příliš represivní politikou. Období po roce 1948 obecně přineslo v menšinové otázce uklidnění poválečných vášní. Vzhledem k vyřešení politické situace již také problematika menšin nebyla zneužívána. Polsko, Maďarsko a NDR se ocitly v sovětském bloku, což přineslo zklidnění většiny mezinárodních rozporů – v meziválečném období mimořádně významných – spojených s menšinovou otázkou v ČSR. Obecně došlo k paradoxu, když menšiny dříve tvrdě diskriminované – Němci a Maďaři – byly s nástupem totality zrovnoprávněny.

Z hlediska příslušníků menšin bylo zásadní skutečností, že v tehdejších poměrech těžko mohli svá práva reálně vymáhat, ale dokonce o nich obvykle vůbec nevěděli, protože pokyny ÚV KSČ, oběžníky ministerstva vnitra a další podobné prostředky vytvářející status menšin byly utajené a obyvatelstvo se s nimi nemohlo seznámit. Tato situace, kdy příslušníci menšin svá práva obvykle neznají, a proto se jich nedomáhají, což znamená zásadní změnu proti první ČSR, pak přetrvávala i po roce 1968 (zakotvení práv v ústavním zákonu č. 144/1968 Sb.).

Jako reakce na změny v KSČ i oživení společnosti byl připraven **Akční program z 5. dubna 1968**, který kritizoval i řešení národnostní otázky. Akční program KSČ se poměrně důkladně věnoval i rovnoprávnosti Čechů a Slováků a právům národností. Hlavní zájem byl věnován federalizaci, avšak velice důležitou skutečností byla také ochota po dlouhé době se výrazněji věnovat národnostním menšinám. Menšinám se slibovaly ústavní i zákonné záruky pro úplnou rovnoprávnost, která měla být zabezpečena i z hlediska výstavby orgánů státní moci a správy na všech úrovních. Menšiny měly být přiměřeně k svému počtu reprezentovány v politickém, hospodářském, kulturním a veřejném životě, ve volených i výkonných orgánech. Aktivně se měly účastnit ve veřejném životě v duchu zásady, že národnosti mají právo samostatně a samosprávně rozhodovat o věcech, které se jich týkají. Po mnoha letech byla v tak významném dokumentu uvedena také německá národnost jako zvláštní skupina. Ve společnosti se na jaře 1968 obecně začaly diskutovat problémy, z nichž o mnohých se dříve i později za normalizace nedalo ani zmínit.

Ústavní zákon č. 144/1968 Sb. z 27. října 1968 o postavení národností přinesl určité zlepšení situace menšin. Znamenal zákonné zajištění už fakticky existujících práv a v některých případech i jejich rozšíření, zrovnoprávnění Němců s Maďary, Poláky a Ukrajinci, vytvoření vládních orgánů pro práci s menšinami atd.: *"Československo bylo v zákoně označeno za společný stát českého a*

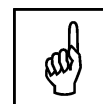
Pražské jaro
1968 a postoj
k menšinám

slovenského národa a národností žijících na jeho území", ... (čl. 1). Národnosti byly chápány jako subjekty, které s spolu s Čechy a Slováků tvoří stát – nikoli jen stát Čechů a Slováků jako předtím. V článku 1 se hovořilo o výše uvedených národnostech. Diskutabilní bylo, zda se práva v tomto zákoně obsažená vztahovala i na další nejmenované skupiny. Omezovat přiznaná práva pouze na vyjmenované menšiny vyvolávalo kritiku již v době přípravy zákona. Upozorňovalo se např., že zatímco právo na národní školství či styk s úřady ve vlastním jazyce mohou mít asi jen početné národní skupiny, tak právo spolčovací či možnost publikací ve vlastním jazyce by měla mít každá etnická skupina. Článek 2 zakotvoval právo na zastoupení menšin v zastupitelských sborech, což mělo praktický význam při ustanovování kandidátů Národní fronty, a proto byli v parlamentech i zástupci menšin. Je třeba připomenout, že se nezřizovaly zvláštní národnostní volební obvody, takže poslanci nebyli skutečnými zástupci menšin. Článek 3 zajišťoval např. právo na vzdělání v jejich jazyku, na kulturní všestranný rozvoj, právo užívat jejich jazyka v úředním styku v oblastech obývaných příslušnou národností, právo spolčovat se v národních kulturních a společenských organizacích, právo na tisk a informace v jejich jazyku.

Pro období před listopadem 1989 byla charakteristická značně omezená informovanost o jinoetnických menšinových společenstvích v českých zemích. Výkon národnostně menšinové politiky zajišťovaly v příslušných ideologických intencích poradní a koordinační orgány republikových vlád pro otázky národnostních menšin ve smyslu tehdy platného ústavního zákona z roku 1968 o postavení národností v ČSSR. Zákon sice stanovil, že následně budou vydány prováděcí zákony Federálního shromáždění a zákony národních rad, jež stanoví, při kterých zastupitelský výborech a výkonných orgánech se mají zřídit orgány, které budou zabezpečovat uskutečňování práv národností, ale k tomu již nedošlo. Pouze republikové vlády usnesením zřídily Rady pro národnosti a samostatné komise pro řešení otázek romského obyvatelstva. Vláda tehdy zřídila Radu pro národnosti, jmenovala členy a schválila Statut Rady. Členy Rady tvořily poslanci Federálního shromáždění i České národní rady, zástupci krajských i okresních menšin (Polského kulturně osvětového svazu, zřízeného již v r. 1947, a v roce 1969 zřízeného Kulturního sdružení občanů ČSSR německé národnosti), začátkem 70. let byl členem i předseda pobočky Matice slovenské v Praze. Členy vedení těchto organizací jako nomenklaturní kádry do příslušných funkcí schvalovaly stranické orgány Národní fronty. Vedle toho se řešila problematika romského obyvatelstva, a to v působnosti resortu práce a sociálních věcí. Aktivity polské a německé menšiny se omezovaly spíše na společensko-politické akce.

Závěrem je třeba ještě doplnit, že znalost historie československých Němců se částečně prolíná se směřováním a některými dílčími cíli průřezového tématu Multikulturní výchova, které je součástí Rámcových vzdělávacích programů (viz podkapitola 3.3) a propojuje tak minulost se současností. Díky znalostem historie soužití české (československé) majority se svými menšinami (v našem případě na příkladu Němců) budou mít žáci dobrou příležitost pochopit, že potlačování práv národnostních menšin nevede k fungující multikulturní společnosti, ale může být zdrojem (v mnoha případech fatálního) nepochopení a zbytečného napětí, jakým jsme v současnosti svědky. Domníváme se, že výchovný význam propojení historie národnostních menšin se současnými aktuálními událostmi mohou vést (v případě vhodného didaktického zpracování) ke zvýšení zájmu žáků o soudobé dějiny země, ve které žijí.

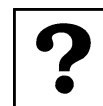
Pojmy k zapamatování:

Ústavní listina ČSR (vyhlášena ústavním zákonem č. 121/1920), Pařížská mírová konference, druhá republika, Protektorát Čechy a Morava, vysídlení, vnitřní hranice, Ústava z 9. května 1948, československé státní občanství, Akční program z 5. dubna 1968, Rada pro národnosti.

Období
"normalizace"

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Popište atmosféru prvních poválečných měsíců v Československu ve vztahu k Němcům.
2. Která filmová či literární díla se týkají problematiky odsunu a vyhnání Němců z Československa. Dle vlastního výběru kriticky dílo představte a analyzujte.
3. Vysvětlete vztah komunistické moci k národnostním menšinám po roce 1948.
4. Jaký byl osud německé menšiny v době po komunistickém převratu v roce 1948?

Shrnutí

Soužití Čechů s Němci bylo v rámci různých státních útvarů ve dvacátém století ne vždy bezkonfliktní. Za významné milníky v česko-německých vztazích můžeme považovat krizi ve třicátých letech, události roku 1938 a 1939 a následně pak dodnes živě diskutovanou problematiku tzv. odsunu v roce 1945. Po nástupu komunistů k moci byla radikálně omezována práva národnostních menšin, jelikož nový stát měl být koncipován na základě národním a ne národnostním. V největší míře se tato politika dotkla Němců, kteří z nějakého důvodu zůstali na našem území.

2.4 Češi a Němci po roce 1989

Po roce 1989 se problematika německé menšiny v Československu stala opět aktuální. Česko-německé vztahy se však převážně „smrskly“ na debaty o spravedlnosti či nespravedlnosti odsunu, tzv. Benešových dekretů a otázek míry viny jednoho nebo druhého národa. Je nutno připomenout, že v roce 1995 do této debaty vstoupil prezident republiky Václav Havel svou veřejnou omluvou nuceně vystěhovaným sudetským Němcům. Ve veřejnosti tím ovšem vyvolal celou řadu silně negativních reakcí, neboť ochota vracet se k temným obdobím československých dějin byla i mezi odborníky (historiky, politology) ještě dost slabá.

Při **sčítání lidu, domů a bytů** 3. března 1991 se nepotvrdil předpoklad, že se zvýší počet lidí, kteří se již bez obav přihlásí k německé národnosti. Na celém území československého státu tak učinilo 53 518 osob (z toho 47 789 v českých zemích). V roce 2001 vykázaly statistiky sčítání lidu již jen 39 106 osob a v roce 2011 pouze 18 658 osob.

Dlužno ještě doplnit, že je Česká republika v oblasti menšinových práv vázána několika **mezinárodními smlouvami**. Ochranu práv a podporu německé menšiny zajišťuje vzájemná smlouva uzavřená mezi ČSFR a SRN v roce 1992. Závazek podpory příslušníků německé menšiny (stejně jako osob českého původu žijících v Německu) je obsažen i v **Česko-německé deklaraci o vzájemných vztazích a jejich budoucím rozvoji** z ledna 1997. Práva národnostních i etnických menšin jsou zakotvena rovněž v **Ústavě České republiky a Listině základních práv a svobod**. V současnosti si v letošním roce připomínáme dvacet let od podepsání Česko-německé deklarace o vzájemných vztazích a jejím budoucím rozvoji. Deklarace vyvolala v době svého podepsání bouřlivé diskuse ve veřejném prostoru, ale ukazuje se, že byla krokem správným směrem v dalším vývoji obou národů, jelikož vzájemné vztahy lze v současné době považovat za vynikající.

V současnosti je německá menšina početně nevýznamnou a ani její angažovanost ve veřejném prostoru není nijak zřetelná. Existují však určitá sdružení, v nichž se mohou příslušníci této menšiny

Vývoj česko-německých vztahů po roce 1989

Současná role německé menšiny v ČR

angažovat (např. Kulturní sdružení občanů německé národnosti aj.). Zajímavým faktem rovněž zůstává, že dle s odstupem času se ale postoje veřejnosti mění. Z průzkumů plyne, že v Česku ubývá lidí, kteří poválečný odsun německého obyvatelstva považují za spravedlivý. Zatímco v roce 2002 vysídlení Němců za spravedlivé označilo 64 % Čechů a Češek, loni v listopadu šlo jen o 37 %. Tyto výsledky do jisté míry svědčí o stále citlivém vztahu Čechů k tomuto tématu. Domníváme se, že připomínání historie soužití české (československé) majority se svými menšinami (v našem případě Němců), je dobrou příležitostí pochopit, že potlačování práv národnostních menšin nevede k fungující multikulturní společnosti, ale může být zdrojem (v mnoha případech fatálního) nepochopení a zbytečného napětí, jakého jsme i v současnosti svědky. Výchovný aspekt naší doby lze tedy snadno propojit s historií národnostních menšin našeho vlastního státu a současnými aktuálními událostmi. Jak konstatuje J. Poláková ve své disertační práci: *"Kdo prožívá události uvědoměle, rozumí lépe sobě i běhu dějin. Každý den je pokračováním v tradici, politickou událostí, vzpomínkami na předchozí události, osobním zážitkem, ze kterých vyvozujeme svůj postoj k životu, který závisí na souvislostech a který by bez citů a fantazie nebyl ničím. Důležitou roli hrají hodnoty, které se nesmějí ztratit.Kdyby nebylo osudů jednotlivců, nedaly by se pochopit ani dějiny ani současnost."*

3 Národnostní menšiny v ČR po roce 1993 a role školství v této problematice

Průvodce studiem:

V následující kapitole se budeme věnovat mj. právním aspektům postavení národnostních menšin na našem území bezprostředně po listopadových událostech roku 1989 a následně po vzniku samostatné České republiky roce 1993. Stranou nezůstanou také výsledky sčítání lidu domů a bytů v letech 1991, 2001 a 2011 spolu s jejich krátkou analýzou. Bude rovněž akcentována role školství v citlivé otázce národnostních menšin ve výuce školní mládeže.

3.1 Právní a institucionální zakotvení národnostních menšin v České republice

Z předchozích kapitol mj. vyplývá, že poválečné Československo patřilo do roku 1989 k zemím uzavřeným před světem. Obyvatelé neměli zkušenosti s velkým počtem národností, které se chovají jinak, respektují jiné hodnoty, opírají se o jiné tradice, jinak komunikují a mají jiná očekávání. Podezřívání a nepřátelství vůči všemu cizímu bylo posilováno nejen znovu vybičovaným nacionalismem (jehož intenzita byla do značné míry spojena s druhou světovou válkou), ale také politikou kulturní a sociální homogenity, kterou komunistická moc důsledně prosazovala při uskutečňování svých představ nové československé společnosti. Nepřítomnost, případně potlačování jiných kultur, způsobů života a ideologií vedly k nárůstu sebestřednosti české populace a tím i k posílení xenofobie. Stát po druhé světové válce až do roku 1989 rovněž v zásadě neuznával za samostatný národ Židy, Cikány/Romy a snažil se je v podstatě asimilovat. Zmínit je možno také tendenci komunistického režimu ukajinizovat Rusíny, na což tito obyvatelé reagovali raději přihlašování se ke Slovákům a posíláním dětí do slovenských škol.

Nelze rovněž nezmínit, že podobné postoje byly uplatňovány i k jiným menšinám než etnickým (např. sexuálním menšinám). Jejich existence byla přehlížena a důsledně tabuizována. Ani přelom devadesátých let nepřinesl výrazné zlepšení. Strach z neznámého byl umocněn společenskými a hospodářskými proměnami. Postoje české veřejnosti k některým menšinám se dokonce zhoršily. **Xenofobie** a netolerance se staly neblahým dědictvím uplynulých let. Začátkem devadesátých let se pomalu narovnávaly česko-německé vztahy a po rozpadu Československa v roce 1993 si Češi museli zvykat na skutečnost, že se národnostní menšinou v „jejich státě“ stali Slováci.

Právní řešení menšinové otázky procházelo po obnovení demokracie komplikovaným vývojem. V České republice zůstávala otázka před rozpadem federace i po něm vcelku na okraji zájmu na rozdíl od Slovenska. Poměrně rozsáhlý ústavní zákon o postavení národností z roku 1968 byl nahrazen v roce 1991 stručnější úpravou v Listině základních práv a svobod, což vyvolalo i negativní ohlas. Prováděcí právní úprava byla přijata v podstatě až v roce 2001 (**zákon č. 273/2001 Sb.**). Jeho preambule má odrážet multikulturní stát: *"Parlament České republiky jako demokratického a právního státu, máje na zřeteli právo na národnostní a etnickou identitu jako součást lidských práv, (...) máje na zřeteli vytváření multikulturní společnosti..."*. Petráš dále konstatuje, že v současné České republice se potřeby klíčových menšin od sebe zásadně neliší. Zatímco menšinové požadavky Slováků v České republice jsou minimální nebo téměř nulové, a dokonce i speciální slovenské školy zanikly z důvodu nezájmu rodičů, druhá klíčová menšina – Romové, představuje skupinu se značně odlišnými potřebami od klasických

Právní
zakotvení
menšin v ČR

národnostních menšin. Jedinou početnou klasickou národnostní menšinu v ČR tak představují Poláci a pouze oni mají k dispozici systém menšinového školství. Mnohá menšinová práva se týkají pouze Poláků na Těšínku. Projevuje se to výrazně v praxi, v podstatě v rozporu s právní úpravou i u velmi důležitých výborů pro národnostní menšiny, které fungují v tomto regionu, zatímco jinde příslušníci menšin neprojevují zájem.

Po rozdělení československé federace a vzniku samostatné České republiky **1. ledna 1993** vyvstala otázka formulování vlastní národnostně menšinové politiky. Rozdělením federace zaniklo napětí v přístupu republik v řešení vlastní národnostně menšinové politiky. Na české straně se v publicistice zdůrazňovala národní homogenita, nová dimenze (etnicky čistého) českého státu. To nacházelo odraz i v politické praxi, zdrženlivých postojích k potřebě rozpracování vlastní národnostně menšinové politiky. S řadou podnětů přicházeli zejména zástupci početnějších národnostních menšin, kteří poukazovali na absenci právní úpravy, na kterou odkazuje odst. 1 a odst. 2 čl. 25 Listiny (na Slovensku byla Listina inkorporována do Ústavy Slovenské republiky, v České republice vylo rozhodnutím usnesením předsednictva České národní rady ze dne 16. 12. 1992 o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky - uveřejněno pod č. 2/1993 Sb.). Otevřela se diskuse o stanovení zásad národnostně menšinové politiky české republiky, která v roce 1993 vyústila ve zpracování tzv. konceptu přístupu vlády k otázkám národnostních menšin, který byl nakonec přijat vládou začátkem roku 1994.

V preambuli je deklarováno, že práva národnostních menšin jsou součástí dodržování mezinárodních závazků v oblasti lidských práv a základních svobod, dále vymezuje pojem národnostní menšina, postavení příslušníků národnostních menšin jako nedílné součásti společnosti České republiky, hovoří o sdružování občanů na národnostním principu, vytváření podmínek pro rozvoj menšinových kultur, přijímání a šíření informací v mateřském jazyce, užívání mateřského jazyka v úředním styku, účasti příslušníků národnostních menšin na řešení věcí jich se týkající, jakož i o ekonomické spoluúčasti vlády na zajištění podmínek pro výkon národnostně menšinových práv. Rámec Konceptu tvoří čl. 24 a čl. 25 Listiny a lze je chápat jako výkladová opatření. Po přijetí konceptu mělo na formování národnostně menšinové politiky České republiky v devadesátých letech minulého století zásadní vliv otevření k podpisu mezinárodně právních dokumentů rady Rady Evropy: **Evropské charty regionálních či menšinových jazyků (1992)** a **Rámcové úmluvy o ochraně národnostních menšin (1995)**. K oběma dokumentům však Česká republika přistupovala s určitou rezervovaností. Svědčí o tom skutečnost, že podpis a ratifikaci uskutečnila se značným odstupem: Rámcová úmluva podepsaná ČR dne 12. 4. 1995 byla ratifikována až v roce 1997 a Evropská charta regionálních či menšinových jazyků byla podepsána 9. 11. 2000 a ratifikována až v roce 2006. Na jejím základě byly do zvláštního režimu ochrany zahrnuty jako vybrané menšinové jazyky němčina, polština, slovenština a romština. Důvodem byla snaha o harmonizaci mezinárodních závazků s legislativním prostředím České republiky. V roce 2008 se pak ČR stává členem **Aliance civilizací**, kterou tvoří více než 80 států a mezinárodních organizací. Nelze nezmínit, že od roku 2007 je národnostním menšinám k dispozici **Dům národnostních menšin** v Praze, v němž sídlí občanské sdružení jednotlivých národnostních menšin. Jeho činnost je zaměřena nejen na spolupráci jednotlivých menšin mezi sebou a majoritní společností, ale také na práci s mládeží.

Nyní se podrobněji zaměříme na **Listinu základních práv a svobod**. Ústavní úprava menšin je v České republice obsažena v hlavě třetí Listiny základních práv a svobod, která nese název Práva národnostních a etnických menšin. Listina rozlišuje menšiny etnické a národnostní, které ale dále nedefinuje. Čl. 24 Listiny, který stanoví, že " *příslušnost ke kterékoli národnostní nebo etnické menšině nesmí být nikomu na újmu*", navazuje tzv. zákaz diskriminace obsažený v čl. 3 Listiny. Na základě těchto článků lze charakterizovat a rozlišit pojmy národnostní a etnická menšina. Podle čl. 3. odst. 1: " *základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení*". Včetně uvedených kritérií je

Významné dokumenty menšinové politiky

demonstrativní, jde tedy o obecný zákaz diskriminace z hlediska jakýkoli možných kritérií. V odst. 2 čl. 3 nalezneme právo každého svobodně rozhodovat o své národnosti a zákaz jakéhokoli ovlivňování a všechny způsoby nátlaku směřující k odnárodnování. Zajímavostí může být skutečnost, že na rozdíl od předchozí úpravy v čl. 4 ústavního zákona č. 144/1968 Sb. o postavení národností v Československé socialistické republice, se právo svobodné volby vztahuje na každého, kdo žije v České republice, nikoli pouze na občany. Z hlediska současné ústavní úpravy je tedy příslušnost k národnosti, resp. národnostní menšině záležitostí volby, volního aktu, vyplývající ze svobodné volby národnosti, zatímco příslušnost k etniku, resp. etnické menšině je založena na kritériích, která jsou závislá na volbě člověka, jako např. barva pleti, etnická skupina apod.

Avšak zajímavostí zůstává, že do roku 2001 nebyl pojem „**národnostní menšina**“ vymezen. Stalo se tak až **zákonem č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů** (Poslaneckou sněmovnou ČR schválen dne 10. 7. 2001), který nabyl účinnosti dnem vyhlášení 2. srpna 2001. **Pojem národnostní menšina** je v § 2 vymezen následovně:

Definice
pojmu
národnostní
menšina

5. „Národnostní menšina je společenství občanů České republiky žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka, kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo.
6. Příslušníkem národnostní menšiny je občan České republiky, který se hlásí k jiné než české národnosti a projevuje přání být považován za příslušníka národnostní menšiny spolu s dalšími, kteří se hlásí ke stejné národnosti“ (Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů 2001).

Zákon dále vymezuje právo národnostních menšin na sdružování, právo účasti na řešení záležitostí týkajících se národnostních menšin, právo na rozvoj kultury, vzdělání v jazyce národnostní menšiny apod. Jak uvádí Tomášková, „etnická“ a „národnostní menšina“ jsou spíše pojmy z oblasti antropologie než práva a je třeba konstatovat, že se v poslední době užívá spíše pojmu „národnostní menšina“. V současnosti již stát uznává **čtrnáct národnostních menšin**: Bulhaři, Chorvati, Maďaři, Němci, Poláci, Slováci, Srbové, Romové, Rusíni, Rusové, Řekové, Ukrajinci, Vietnamci a Bělorusové. Poslední dvě byly uznány v polovině roku 2013. K tomu je třeba připomenout, že menšiny musí splňovat dvě základní podmínky. Jejich komunity musí v českých zemích historicky působit (přesná doba není stanovená), a mít dostatečný počet příslušníků s českým občanstvím (rovněž není upřesněn). **Rada vlády pro národnostní menšiny** si na několika svých posledních jednáních ujasňovala, zda Vietnamci a Bělorusové tyto požadavky naplňují. Na vysvětlenou je třeba dodat, že Vietnamci přicházeli do Československa zejména kvůli studiím v době normalizace, jejich migrace výrazně pokračovala po roce 1989. V České republice jich žije legálně kolem 65 000 (dle sčítání lidu z roku 2011 jich svou příslušnost k vietnamské národnosti deklarovalo více než 29 000, z toho 800 jich má národnost českou). Bělorusové mají na české země vazby již od 16. století. Velká běloruská vlna emigrace do Československa nastala ve 20. letech minulého století kvůli nástupu bolševiků. Další výrazné přistěhovalectví probíhá v posledních dvaceti letech. V současnosti žije v České republice několik tisíc Bělorusů, kteří sem přicházejí především z ekonomických a politických důvodů. Výraznou část komunity představují studenti.

V rámci České republiky mají národnostní menšiny své zastoupení v již ve výše zmíněné **Radě vlády pro národnostní menšiny**, která je poradním a iniciativním orgánem vlády pro otázky národnostní týkající se národnostních menšin, jejich příslušníků a ochrany menšinových jazyků (zřízena v souladu se zákonem č. 273/2001 Sb. o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů, ve znění tehdejších předpisů, a usnesením vlády ze dne 10. října 2001 č. 1034) (Statut rady vlády pro národnostní menšiny 2016). K jejím nejdůležitějším úkolům patří např. sledování dodržování Ústavy ČR, Listiny základních práv a svobod včetně vnitrostátního plnění mezinárodních závazků ČR. Rada se rovněž vyjadřuje k zákonům týkajících se národnostních menšin, připravuje pro vládu, ministerstva nebo jiné správní úřady doporučení k zajištění potřeb národnostních menšin (v oblasti školství, kultury, médií, používání mateřského jazyka, společenského a kulturního života apod.). Rada má 32 členů,

z nichž polovinu tvoří právě tito zástupci (dva zástupce mají Němci, Romové, Poláci a Slováci, ostatní po jednom), kteří byli navrženi sdruženími příslušníků národnostních menšin. Dalšími členy jsou: předseda Rady (člen vlády, zpravidla místopředseda vlády), zástupci Ministerstva financí, kultury, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstva práce a sociálních věcí, dále Ministerstva vnitra, spravedlnosti a zahraničních věcí (a to na úrovni náměstků), náměstek člena vlády (předseda Rady nebo jím pověřený zástupce), zástupce Kanceláře prezidenta republiky, zástupce Kanceláře Veřejného ochránce práv, zmocněnec vlády pro lidská práva, zástupce Asociace krajů České republiky a zástupce odborné veřejnosti. Rada se schází zpravidla jednou za tři měsíce. Podklady pro její jednání připravují výbory (výbor pro dotační politiku, výbor pro spolupráci s orgány samospráv). Rada vydává od roku 2002 každoročně zprávy o situaci národnostních menšin v České republice.

Institucionálně je výkon práv národnostních menšin zajištěn na následujících úrovních:

Instituce
věnující se
menšinám

Parlament ČR: Otázkami národnostních menšin se zabývá Podvýbor pro národnostní menšiny Výboru petičního. V Senátu se národnostním menšinám věnuje Výbor petiční, pro lidská práva, vědu, vzdělávání a kulturu.

Orgány státní správy: Na úrovni státní správy ústřední roli plní Rada vlády pro národnostní menšiny, poradní a iniciativní orgán vlády pro záležitosti národnostních menšin. Radu zřizuje vláda ve smyslu menšinového zákona (§6 odst. 3 zákona č. 273/2001 Sb.)

Zástupci národnostních menšin mají podobně jako v poradním orgánu vlády své zastoupení v poradním sboru Ministerstva kultury pro národnostní kulturu, v poradním sboru MŠMT pro národnostně menšinové školství. S ohledem na specifické potřeby polského národnostně menšinového školství zřizuje též Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy samostatné Polské pedagogické centrum se sídlem v Českém Těšíně.

Orgány samosprávy: Ve smyslu ustanovení § 117 odst. 3 zákona č. 128/2000 o obcích, ve znění pozdějších předpisů, dále §78 odst. 2 zákona č. 129/2000 Sb. o krajích, ve znění pozdějších předpisů, a §78 odst. 2 zákona č. 131/2000 Sb., o hlavním městě Praze, ve znění pozdějších předpisů, upravují povinné zřízení výborů pro národnostní menšiny za podmínek stanoveného procenta občanů obce hlásících se k jiné národnosti než české. Od roku 2001 existují výbory pro národnostní menšiny ve více než 29 obcích v oblasti Těšínského Slezska, dále ve 4 krajích (Moravskoslezský, Jihomoravský, Liberecký a Ústecký) a v magistrátním městě Brně. Pokud nejsou splněny podmínky zákona a přitom se ukazuje potřeba zřízení orgánu pro práci s menšinami či speciálně romskými komunitami zřizují orgány samosprávy k tomuto účelu též komise (hl. město Praha - Komise pro národnostní menšiny, Liberec a Most).

Organizace příslušníků národnostních menšin:

Podle platné právní úpravy o sdružování zřizují příslušníci národnostních menšin bez omezení své organizace - občanská sdružení, která rozvíjejí činnost jako nestátní neziskové organizace národnostních menšin (zák. č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších předpisů). V rámci občanských aktivit jsou zřizovány spontánně různé typy organizací, které deklarují určitý národnostně menšinový program. ministerstvem vnitra je registrováno téměř 400 těchto občanských sdružení, praktickou činnost vykonává tak třetina (*Národnostně menšinová politika České republiky. Základní dokumenty*).

3.2 Statistické údaje sčítání lidu, bytů a domů (1991, 2001, 2011) o počtech národnostních menšin u nás.

Jednotlivé národnostní menšiny se vzhledem na vlastní historické souvislosti postavení v českých zemích nacházejí v rozdílném položení. Situace každá z nich je odlišná a akcentuje ve svém národnostně menšinovém programu činnosti jiné priority, které vystupují do popředí v komunikaci s orgány veřejné správy při výkonu národnostně menšinových práv. Z ohledem na tyto skutečnosti lze národnostní menšiny v ČR rozdělit do tří skupin:

1. historické, autochtonní národnostní menšiny: chorvatská, německá, polská, romská.
2. národnostní menšiny, které tradičně a dlouhodobě žijí na území ČR, jejichž proces formování probíhal od konce 19. století, zvláště pak v meziválečném období, resp. i bezprostředně po druhé světové válce: menšiny bulharská, maďarská, rusínská, ruská, slovenská, srbská a ukrajinská.
3. menšina, která se stala stabilní součástí společnosti dnešní České republiky od přelomu čtyřicátých a padesátých let: řecká menšina.

Svobodná volba přihlášení se k jiné než české národnosti se v praxi projevila poprvé po druhé světové válce až při sčítání lidu v roce 1991. Garanci svobodné volby národnostní příslušnosti stanovila Listina, která v čl. 3, odst. 2 stanoví: *"Každý má právo svobodně rozhodovat o své národnosti. Zakazuje se jakékoli ovlivňování tohoto rozhodování a všechny způsoby nátlaku směřující k odnárodňování"*. Dle výsledků sčítání lidu v roce 1991 nalezneme následující údaje: k české národnosti se přihlásilo 9770527 (94,9 %) osob, ke slovenské 314 877 (3,1 %), k moravské 1 362 313 (13,2 %) a ke slezské 44 446 (0,4 %). Z uvedeného vyplývá, že významná část sčítaných osob na Moravě uvedla národnost moravskou a ve Slezsku národnost slezskou. Tento jev lze hodnotit jako průvodní výraz hledání identity obyvatel některých oblastí České republiky v procesu transformace společnosti v listopadu 1989. Je přitom zřejmé, že část obyvatel Moravy a českého Slezska, deklarující moravskou či slezskou národnost, netvoří menšinové národnostní společenství, jehož by se úprava menšinových práv mohla jakkoli dotknout, konkrétně v oblasti vzdělávání v mateřském jazyce (je jím čeština), šíření a přijímání informací v mateřském jazyce (češtině), rozvoji kultury regionální apod. Silně poddimenzovaný je počet Romů - k romské národnosti se přihlásilo necelých 33 000 osob, z kvalifikovaných údajů evidence Romů před listopadem 1989 žije na území ČR zhruba kolem 200 000 tisíc Romů, z toho cca 20 000 kulturně a jazykově značně odlišných olšských Romů. Podle jejich zástupců je důvodem nepřihlášení se ke své národnosti při sčítání lidu negativní zkušenost s diskriminačními postoji totalitního režimu po druhé světové válce. Z cenzu v roce 1991 vyplývají i další poznatky, které vstupují jako průvodní jev transformace společnosti po listopadu 1989. Např. přihlášení se k židovské národnosti. Tuto skutečnost přijali například zástupci Federace židovských obcí jako omyl, protože podle nich Židé náleží k židovské náboženské obci, ne k národnostně menšinovému společenství. Dále zjevně jako reakce na dobu před listopadem 1989 chybí údaj o počtu obyvatel chorvatské národnosti, kteří do roku 1948 žili na jižní Moravě. Po převzetí moci Komunistickou stranou Československa v roce 1948 byli však jihomoravští Chorvati obviněni z kolaborace s Němci a z původních obcí násilně přesídleni po jednotlivých rodinách do různých částí střední a severní Moravy a Slezska.

V roce 2001 byly vytištěny (zabezpečeno Českým statistickým úřadem) sčítací archy v menšinových jazycích: polském, německém, romském, ukrajinském a ruském. Při sčítání lidu působili jako asistenti, resp. sčítací komisaři, též zástupci národnostních menšin. Aktivní byli zejména zástupci romských komunit, funkci romských asistentů při sčítání plnilo celkem 143 osob. V národnostně menšinových periodikách byly uveřejňovány informace a opakovaně zveřejňovány výzvy, aby příslušníci menšiny deklarovaly svou národnost. Navzdory tomu výsledky sčítání lidu roku 2001 ukázaly výrazný pokles (až na několik výjimek) přihlášení se k jednotlivým národnostem, konkrétně v případě přihlášení se k národnosti slezské o 72 %, romské o 64,3 %, slovenské o 38,7 %, německé o 19,5 %, polské o 12,5 % apod. Současně ale mimořádně vzrostlo procento ve skupině "ostatní a nezjištěná národnost" (o 302,5 %). Při sčítání lidu v roce 1991 i 2001 mohla každá sčítaná osoba uvést údaj o svém mateřském jazyce. Hlásila-li se osoba k více národnostem nebo k žádné, zaznamenal se i takový údaj. Národnost dětí do 15 let se řídila podle rodičů. Oproti tomu v kolonce "mateřský jazyk" komentář upřesňoval, aby

Počty
příslušníků
jednotlivých
menšin

respondent uvedl jazyk, kterým se sčítanou osobou v dětství hovořila matka nebo osoby, které ji vychovávaly. Jako příklad byl uveden jazyk český, slovenský, romský, polský, německý či jiný. Přípravě sčítání věnovali zástupci národnostních menšin zvláštní pozornost. V jejich periodikách byly pravidelně uveřejňovány informace o připravované akci a redakce uveřejňovaly výzvy, aby příslušníci menšin při sčítání lidu svou národnost deklarovali. Je třeba také zdůraznit, že do celkového počtu obyvatel ČR jsou zahrnuti i cizinci s trvalým nebo s dlouhodobým pobytem na území ČR (Národnostně menšinová politika České republiky. Základní dokumenty).

Přehledné výsledky sčítání lidu, bytů a domů z let 1991, 2001 a také za rok 2011 nalezneme také např. ve zprávě **Rady vlády pro národnostní menšiny**. Zpráva uvádí, že jedinou možností, jak vyjádřit příslušnost k národnostní menšině, je právě toto sčítání. Z výsledků je patrný další pokles občanů, kteří se přihlásili k romské národnosti (je to dáno skutečností, že zde významnou roli hrálo rozhodnutí přihlásit se nebo nepřihlásit dané národnosti. Naopak počet příslušníků ukrajinské národnosti se zvýšil o 140,8 %.

Tabulka č. 1 Sčítání lidu, bytů a domů v roce 1991, 2001, 2011.

národnost		celkem v roce 1991		celkem v roce 2001		celkem v roce 2011	
		absolutně	v %	absolutně	v %	absolutně	v %
obyvatelstvo celkem		10 302215	100	10230060	100	10436560	100
v tom národnost	česká	8 363768	81,18	9 249777	90,42	6 711624	64,31
	moravská	1 362313	13,22	380 474	3,72	521 801	5,00
	slezská	44 446	0,43	10 878	0,11	12 214	0,12
	slovenská	314 877	3,06	193 190	1,89	147 152	1,41
	polská	59 383	0,57	51 968	0,51	39 096	0,37
	německá	48 556	0,47	39 106	0,38	18 658	0,18
	ukrajinská	8 220	0,07	22 112	0,22	53 253	0,51
	maďarská	19 932	0,19	14 672	0,14	8 920	0,08
	ruská	5062	0,05	12 369	0,12	17 872	0,17
	romská	32 903	0,32	11 746	0,11	5 135	0,05
	bulharská	3 487	0,03	4 363	0,04	4 999	0,05
	řecká	3 379	0,03	3 219	0,03	2 043	0,02
	srbská	nezj.	---	1 801	0,02	1 717	0,02
	chorvatská	nezj.	---	1 585	0,02	1 125	0,01
	rusínská	1 926	0,02	1 106	0,01	739	0,01
	ostatní	9 860	0,10	39 477	0,39	52 225	0,5
nezjištěno, národnost neuveдена	22 017	0,21	172 827	1,67	2 642666	25,32	

Zdroj: Rada vlády pro národnostní menšiny. 2012. Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2011.

Z dalších údajů je možno vyčíst nárůst hodnot u „ostatních“ menšinových společenství, který je více než pětinasobný. Je způsoben zvyšujícím se podílem imigrantů. Nejvýraznější je ovšem nárůst počtu osob, které příslušnost k národnosti nevyplnily. Zatímco počet takových osob činil v roce 1991 pouze

22 017 osob (0,21 %), v roce 2001 celkem téměř 173 000 (1,7 %), v roce 2011 je to již více než 2,6 mil. osob (cca jedna čtvrtina z celkového počtu obyvatel ČR). Na tuto skutečnost poukázali kriticky někteří zástupci národnostních menšin, s tím, že požadovali, aby vyplnění kolonky „národnost“ při sčítání lidu v roce 2011 bylo povinné. K údajům o národnostních menšinách, které byly zastoupeny v Radě v roce 2012, je třeba připojit také údaje o běloruské a vietnamské menšině. Jak již bylo uvedeno, stali se zástupci vietnamské a běloruské menšiny řádnými členy Rady vlády pro národnostní menšiny v červenci 2013. V letech 1991 a 2001 nebyl při sčítání lidu zjištěn počet Bělorusů na území České republiky, ale v roce 2011 se ke své národnosti přihlásilo 2013 osob. K vietnamské národnosti se v roce 1991 přihlásilo 421 osob, v roce 2011 17 462 osoby a v roce 2011 již 29 660 osob. V případě příslušníků vietnamské komunity je patrný nárůst o 69,9 %. Opět se potvrzuje, že jde především o osoby, které se přistěhovaly, neboť občanů ČR je pouze 824. V úvahu je ovšem nutné vzít skutečnost, že přístup dětí přistěhovalců k občanství byl v uvedeném období omezený, což se s účinností od 1. ledna 2014 změní (k tomuto datu vstupuje v účinnost nový zákon o státním občanství ČR). Jde tak i v případě občanů ČR vietnamského původu o významný počet, jenž se může podle všeho kontinuálně zvyšovat.

3.3 Problematika národnostních menšin ve vzdělávání školní mládeže.

Vzhledem k tomu, že problematika školství hrála a hraje stěžejní roli v životě každé národnostní menšiny (např. v období 1. ČSR jej jako základní podmínku pro udržení kulturní svébytnosti a vůbec další existence považovala německá menšina), je třeba se o ni krátce zmínit. Právo na vzdělávání v jazyce národnostní menšiny zajišťuje za určitých podmínek **školský zákon**, např. v § 14 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů. Kromě pravidel pro zřizování škol s vyučovacím jazykem národnostní menšiny je školským zákonem zavedena možnost, aby pro podporu zájmů příslušníků národnostních menšin mohl ředitel školy se souhlasem zřizovatele stanovit v rámci školního vzdělávacího programu předměty nebo jejich části, v nichž bude možno výuku organizovat dvojjazyčně, a to také v jazyce národnostní menšiny. Dále je stanoveno, že vysvědčení, výuční listy a diplomy o absolutoriu se ve školách, kde se vyučuje v jazyce národnostní menšiny, vydávají dvojjazyčně, tj. v jazyce českém i v jazyce národnostní menšiny. V souladu se zavedením nového modelu maturitní zkoušky od školního roku 2010/2011 je školským zákonem garantováno, že žáci škol a tříd s vyučovacím jazykem národnostní menšiny mají právo skládat společnou i profilovou část maturitní zkoušky v českém jazyce nebo v jazyce národnostní menšiny (v polštině), a to s výjimkou zkoušky z českého jazyka a literatury. Vyučovacím jazykem v základních (ZŠ) a středních (SŠ) školách zařazených v rejstříku škol a školských zařízení je jazyk český. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy může povolit vyučování některých předmětů v cizím jazyce či povolit výjimku. Jde např. o případy tzv. dvojjazyčných gymnázií, která byla zřízena na základě mezivládních dohod a ujednání, a kde jsou vybrané předměty po převážnou část vzdělávání vyučovány v cizím jazyce.

V současnosti v České republice existuje 17 šestiletých tzv. dvojjazyčných gymnázií, pilotujících vzdělávání podle rámcového vzdělávacího programu a školního vzdělávacího programu pro dvojjazyčná gymnázia (toto pokusné ověřování je rozloženo do let 2007 až 2015), šest česko-španělských, pět česko-francouzských, jedno česko-italské, dvě česko-anglická, tři česko-německé. Dvě česko-německá dvojjazyčná gymnázia jsou zřízena na základě spolupráce s Rakouskou republikou (Praha, Znojmo), jedno česko-německé v Liberci je zřízené na základě mezivládní dohody se SRN. Většina mezinárodních

smluv se zeměmi, z nichž pochází národnostní menšina v ČR, obsahuje ujednání o stipendiích na letní jazykové kursy.

Od školního roku 2007/2008 vyučují všechny školy v ČR podle Rámcového vzdělávacího programu, který pro základní a gymnaziální vzdělávání obsahuje tzv. průřezová témata. Problematikou národnostních menšin se zabývá průřezové téma Multikulturní výchova. Jeho hlavním cílem je mj. rozvíjet schopnost žáků rozpoznat extremistické prvky jednání a také se požaduje, aby žáci uměli vysvětlit, proč je nepřijatelné propagovat hnutí omezující práva svobody jiných lidí (např. hnutí neonacistického nebo jiného antidemokratického charakteru). Na pomoc kurikulární reformě probíhala řada aktivit (např. metodický portál www.rvp.cz zajišťovaný Výzkumným ústavem pedagogickým), které měly podpořit tvorbu školních vzdělávacích programů a jejich zavádění do praxe, vytvářet databázi příspěvků a inspirovat pedagogy a umožnit sdílení a výměnu zkušeností. Vznikla databáze metodických materiálů a podkladů pro pedagogy. Následně pak v roce 2008 byla databáze obohacena o materiály, které mohou pedagogové použít v oblasti vzdělávání příslušníků etnických a národnostních menšin i vzdělávání dětí cizinců.

Problematika **multikulturní výchovy** byla i v roce 2010 řešena jako součást dlouhodobého systematického resortního úkolu zaměřeného na metodickou podporu výuky průřezových témat (mezi nimi i Multikulturní výchovy). V rámci tohoto úkolu byly jako konkretizace průřezových témat v RVP zpracovány doporučené očekávané výstupy (DOV) pro všechny tematické okruhy průřezového tématu Multikulturní výchova, a to jak pro 1. a pro 2. stupeň ZŠ, tak pro gymnázia (Doporučené očekávané výstupy pro gymnázia 2011). DOV zohledňují transkulturní přístup, který přispívá k minimalizaci rizika vyčleňování jedinců na základě skupinové identity a k prevenci extremistických postojů.

Multikulturní
výchova

Za významnou skutečnost je možné považovat i to, že dochází na úrovni DOV k efektivním přesahům mezi jednotlivými průřezovými tématy a to zejména mezi Multikulturní výchovou, Výchovou demokratického občana a Výchovou k evropským a globálním záležitostem. DOV byly ověřovány na vybraných ZŠ a gymnáziích. Pro učitele byly vytvořeny ukázky konkrétních výukových situací, ve kterých mohou být jednotlivé doporučené výstupy dosahovány. Metodické materiály jsou postupně doplňovány a uveřejňovány na **Metodickém portálu** www.rvp.cz.

Na základě potřeb učitelů bylo přednostně na www.rvp.cz založeno digifolio soustředující základní texty a informace k otázkám inkluzivního vzdělávání. Texty uveřejněné na Metodickém portálu se vztahují např. k rasismu, xenofobii, multikulturní společnosti apod. Kromě výše uvedeného portálu jsou dalšími zdroji informací pro Multikulturní výchovu i jiné webové portály resortu školství, na nichž jsou průběžně podporovány mediální aktivity v oblasti Multikulturní výchovy, prevence rasistických, xenofobních a extremistických postojů, výchovy k toleranci a respektování lidských práv. Dále bylo v listopadu 2010 schváleno a zveřejněno Metodické doporučení k prevenci rizikového chování. Materiál nahrazuje dosavadní Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Jednou z kapitol metodického doporučení je i kapitola *Extremismus, rasismus, xenofobie, antisemitismus*. Důležitou součástí Metodického doporučení je praktický návod pro školy „*Co dělat když...*“, který obsahuje detailní a přitom praktické doporučení ředitelům škol a školním metodikům prevence, jak se zachovat při výskytu určitého rizikového chování ve školách. Popisuje typ rizikového chování i východiska přístupu pedagogů. Uvádí rizikové i projektivní faktory, síť partnerů i legislativní rámec. Důležitý je bod možnosti a limity práce pedagoga.

Závěrem je v této souvislosti ještě třeba uvést, že se zcela novým fenoménem po roce 1989 stala **migrace** cizinců (osob bez českého občanství) ať již legálním či nelegálním způsobem. Mnozí z nich zde žádají o azyl, jiní se snaží zajistit finančně své rodiny doma. Děti, které nemají české občanství, ale pobývají na našem území legálně, mají povinnost chodit do školy. Cizincům je umožněno vzdělání na všech typech škol (mateřské, základní, střední a vysoké) za stejných podmínek jako majoritní společnosti (a to vše je upravováno školským zákonem). Děti cizinců bývají zařazeny do běžných tříd, ačkoli úroveň jejich znalosti češtiny je mnohdy problematická. Další překážkou, které musí děti migrantů překonat, je způsob života v České republice, který může být značně odlišný od způsobu života v jejich mateřské

zemi. Svou roli sehrává i různá úroveň požadovaných znalostí pro určitý ročník, který nemusí být odpovídat požadovaným znalostem ve stejném ročníku u nás. Avšak přílivu cizinců do České republiky a nárůstu počtu „cizích“ žáků ve třídách se nedá striktně bránit (ve školním roce 2003/2004 jich navštěvovalo základní školu 12973 a střední školu 3584, zatímco ve školním roce 2012/2013 jich bylo na základních školách registrováno 14 551 a na středních školách 9024). Početně nejvíce cizinců navštěvuje školy vysoké. Nejčastěji se jedná o příslušníky vietnamské, ukrajinské, slovenské a ruské národnosti, následované příslušníky národnosti mongolské, moldavské čínské či polské (Údaje ČSÚ za školní rok 2001/2012.)

Dle informací ze stránek ECHO 24.cz v České republice v roce 2015 pobývalo 464700 cizinců, což je nejvíce v historii. Většina z nich přichází ze zemí Evropské unie. Podle předběžných údajů počet cizinců rostl i v loňském roce, ke konci listopadu 2016 jich tu legálně žilo 493505. Od roku 2004 se počet cizinců v Česku téměř zdvojnásobil. Podle Chytila stoupá počet těch, kteří mají trvalý pobyt, a tedy tu zůstávají více než pět let. Mezi cizinci v ČR je nejvíce Ukrajinců (k březnu 2017 111 722), a to 23 procent, následují Slováci s 22 procenty (108 371) a Vietnamci s 12 procenty (58 716). Osm procent pochází z Ruska, pět z Německa a čtyři z Polska. Migrace do Česka je hlavně ekonomická. Většina cizinců do země totiž přišla za prací. Významnou součástí pracovní migrace začínají být (dle údajů v článku) v posledních letech Bulhaři a Rumuni, mezi zaměstnanými cizinci je jich šest, respektive sedm procent. Nejvíce je mezi zaměstnanci Slováků, kterých je 46 procent (<http://echo24.cz/a/idFmP/v-cesku-narostl-pocet-cizincu-je-jich-nejvic-v-historii>). Přesná data jsou k nalezení na stránkách Českého statistického úřadu https://www.czso.cz/csu/cizinci/4-ciz_pocet_cizincu#cr.

V české společnosti je v souvislosti s problematikou migrace cítit silné napětí. Veřejný prostor je plný celé řady mýtů a negativně orientovaných názorů, jejichž základ je možné nalézt především v obavě z neznámého, nedostatečné osobní zkušenosti a přejímání mediálních sdělení bez ověření jejich pravdivosti. Kritické hodnocení přijímaných informací je v dnešní době díky technologickému pokroku v oblasti komunikace o poznání náročnější než dříve. Na jednu stranu jsou informace velmi dobře dostupné, na druhou je jich tolik, že se v nich mnohdy jen velmi těžko orientujeme. Média navíc usilují o co nejrychlejší podání zpráv, což spolu se snahou o vyniknutí mezi konkurencí a touze po zaujetí veřejnosti vede ke zjednodušování a zkratkovitosti. Informace vytržené z kontextu se následně mohou odrazit v utváření jednostranných názorů. Děti jsou obzvláště citlivou skupinou, která mnohdy bez většího promýšlení předjímá to, co zaslechne, ať už v médiích, v rodině nebo od vrstevníků. Pro pedagogy může být dosti obtížné vhodně na hraniční postoje reagovat a vést žáky k lepšímu pochopení problematiky, včetně kritického zhodnocení informací.

Pojmy k zapamatování

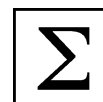
Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin, Evropská charta regionálních či menšinových jazyků, Charta regionálních či menšinových jazyků, Aliance civilizací, národnostní menšina, Rada vlády pro národství menšiny, školský zákon, Rada vlády pro záležitosti romské menšiny, Rámcový vzdělávací program, Multikulturní výchova, doporučené očekávané výstupy, Metodické doporučení k prevenci rizikového chování.

Kontrolní otázky a úkoly:

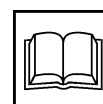
1. Definujte pojem národnostní menšina.
2. Vysvětlete pojmy extremismus, xenofobie.
3. Jaké cíle má průřezové téma Multikulturní výchova v základním a středoškolském vzdělávání?

Shrnutí

Práva národnostních menšin jsou zakotvena jak na mezinárodní, tak i vnitrostátní úrovni. V rámci České republiky mají národnostní menšiny své zastoupení v již ve výše zmíněné Radě vlády pro národnostní menšiny, která je poradním a iniciativním orgánem vlády pro otázky národnostní týkající se národnostních menšin, jejich příslušníků a ochrany menšinových jazyků. Právo na vzdělávání v jazyce menšiny zajišťuje za určitých podmínek školský zákon. Jedním z hlavních úkolů současné školy je mj. naučit žáky rozpoznat extremistické prvky jednání a vést je k tomu, aby uměli vysvětlit, proč je nepřijatelné propagovat hnutí omezující práva svobody jiných lidí.

Literatura

Seznam literatury použité k 1. - 2. kapitole:

- BENEŠ, Z. at al. *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948*. Praha: Gallery s.r.o., 2003.
- ČAPKA, F., SLEZÁK, L., VACULÍK, J. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*, Brno: Akademické nakladatelství Cerm, s.r.o., 2005.
- HÁJEK, M. *Odsun Němců z Olomouce*. Autor vlastním nákladem, 2013.
- KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918–1938)* I. díl. Praha: Libri 2003.
- KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918–1938)* II. díl. Praha: Libri, 2003.
- KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918–1938)* III. díl. Praha: Libri, 2003.
- KROUTVOR, J. *Potíže s dějinami*. Praha: Prostor, 1990.
- MEDVEĎOVÁ, G., HAMPL, D. Německá menšina v Československu po roce 1945. In PAŁYS, P. (ed.) *Mniejszości narodowe i etniczne w Europie Środkowej w 60-lecie uchwalenia Ustawy Serbołużyckiej*. Opole: Urząd Miasta Opola, 2008. s. 119–125.
- MEDVEĎOVÁ, G. Problematika postavení německé menšiny v Československu od roku 1918 do současnosti. In KOPEČEK, P. a kol. *Společenskovední aspekty fenoménu vyrovnání s minulostí v kontextu výchovy k občanství*. Praha: Nakladatelství Epoque, s.r.o., 2013. s. 48–58.
- OČENÁŠEK, J. *Němci v Čechách po roce 1945. Na příkladu západního Podještědí*. Praha: Etnologický ústav akademie věd ČR, 2006.
- PETRÁŠ, R. *Menšiny v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2009.
- PETRÁŠ, R., PETRŮV, H., SCHEU H. Ch. *Menšiny a právo v České republice*. Praha: Auditorium, 2009.
- PETRÁŠ, R. *Cizinci ve vlastní zemi. Dějiny a současnost národnostního napětí v Evropě*. Praha: Auditorium, 2012.
- Plaschka, R., Suppan, A. Historische Perspektiven zur Vertreibung der Deutschen aus der Tschechoslowakei. In *Nationale Frage und Vertreibung der Deutschen in der Tschechoslowakei*. Linz: Oberösterreichisches Landesarchiv, 2000.
- PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1945 (I. díl)*. Doplněk, 2004.
- POLÁKOVÁ, J. *Ilse Tielsch-Felzmannová v kontextu německy psané literatury o válce a odsunu*. Masarykova univerzita v Brně, filozofická fakulta, 1995, disertační práce
- SPURNÝ, M. *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Praha: Antikomplex, 2011. ISBN 978-80-904421-3-9.

STANĚK, T. *Německá menšina v českých zemích (1948-1989)* Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993.

Seznam literatury a elektronických zdrojů použitých ve 3. kapitole:

CÍLKOVÁ, E., SCHÖNEROVÁ, P. *Náměty pro multikulturní výchovu. Poznáváme jiné národy.* Praha: Portál, 2003.

CINGELOVÁ, G. Vnímání a postavení národnostních menšin po roce 1993. In *Politics in Central Europe. The Journal of the Central European Political Science Association.* Praha: Metropolitan University Prague Press, 2014. č. 2.

JIRÁSKOVÁ, V. *Multikulturní výchova. Předsudky a stereotypy.* Praha: Nakladatelství Epoque a občanské sdružení SPHV, 2006.

PETRÁŠ, R., PETRŮV, H., SCHEU H. Ch. *Menšiny a právo v České republice.* Praha: Auditorium, 2009.

PETRÁŠ, R. *Cizinci ve vlastní zemi. Dějiny a současnost národnostního napětí v Evropě.* Praha: Auditorium, 2012.

ŠIŠKOVÁ, T. ed. *Menšiny a migranti v České republice.* Praha: Portál, 2001.

Národnostně menšinová politika České republiky. Základní dokumenty. Praha: Úřad vlády ČR. Sekretariát Rady vlády pro národnostní menšiny, 2003.

Elektronické zdroje:

Český statistický úřad (2013). *Ročenka a databáze Českého statistického úřadu. Vzdělávání.* 2013. Dostupné: http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/datove_udaje/ciz_vzdelavani#rok, <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp> (ověřeno ke dni 22. 9. 2013).

Český statistický úřad (2013). *Údaje ČSÚ za školní rok 2001/2012.* Dostupné na [http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/11004A0B99/\\$File/c06t01.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/11004A0B99/$File/c06t01.pdf) (ověřeno ke dni 23. 9. 2013).

Dům národnostních menšin (2013). Dostupné na <http://www.dnm-praha.eu/O-NAS> (ověřeno ke dni 25. 9. 2013).

Idnes (2013). *Vietnamci národnostní menšinou.* Dostupné na http://zpravy.idnes.cz/vietnamci-oficialni-narodnostni-mensinou-/domaci.aspx?c=A130703_133019_domaci_jj (ověřeno ke dni 29. 9. 2013).

Idnes (2013). *Výsledky studentských voleb.* Dostupné na http://zpravy.idnes.cz/studentske-volby-vyhrala-0yv-/domaci.aspx?c=A131002_152207_domaci_jj (ověřeno ke dni 28. 9. 2013).

Národní ústav pro vzdělávání (2013). *Rámcové vzdělávací programy.* Dostupné na <http://nuv.cz/ramcove-vzdelavaci-programy> (ověřeno ke dni 28. 9. 2013).

Vláda České republiky. Rada vlády pro záležitosti romské menšiny 2012. *Statut Rady vlády pro záležitosti romské menšiny*. Dostupné na http://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/Statut_RVZRM_leden_2012.pdf (ověřeno ke dni 28. 9. 2013).

Vláda České republiky. Rada vlády pro národnostní menšiny (2013). *Statut rady vlády pro národnostní menšiny*. Dostupné na http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/130703_statut_usneseni_530.pdf (ověřeno ke dni 25. 9. 2013).

Vláda České republiky. Rada vlády pro národnostní menšiny (2009). Dostupné na *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2008*. http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/aktuality/zprava_vlada_finito.pdf (ověřeno ke dni 30. 9. 2013).

Vláda České republiky. Rada vlády pro národnostní menšiny (2010). *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2009*. Dostupné na http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/aktuality/zprava_09_4_vlada_tisk.pdf (ověřeno ke dni 1. 10. 2013)

Vláda České republiky. Rada vlády pro národnostní menšiny (2011). *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2010*. Dostupné na http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/aktuality/zprava_2010_tiskarna_00_oprava.pdf (ověřeno ke dni 1. 10. 2013).

Vláda České republiky. Rada vlády pro národnostní menšiny (2012). *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2012*. Dostupné na http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/aktuality/zprava_2011_web.pdf (ověřeno ke dni 2. 10. 2013).

Vláda České republiky. Rada vlády pro národnostní menšiny (2013). *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2011*. Dostupné na http://www.assets/ppov/rnm/dokumenty/dokumenty rady/zprava_2012_redukovana_definitivni.pdf (ověřeno ke dni 2. 10. 2013).

Výzkumný ústav pedagogický (2011). *Doporučené očekávané výstupy pro gymnázia*. Dostupné na http://vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/10/Doporucene_ocekavane_-vystupy_-gymnazia.pdf (ověřeno ke dni 25. 9. 2013).

Zákony pro lidi (2001). *Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů*. Dostupné na <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2001-273> (ověřeno ke dni 25. 9. 2013).

V Česku narostl počet cizinců, je jich nejvíc v historii. [citováno 19.7.2017]. Dostupné z: <<http://echo24.cz/a/idFmP/v-cesku-narostl-pocet-cizincu-je-jich-nejvic-v-historii>>.

Český statistický úřad. [citováno 20.7.2017]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/cizinci/4-ciz_pocet_cizincu#cr>.